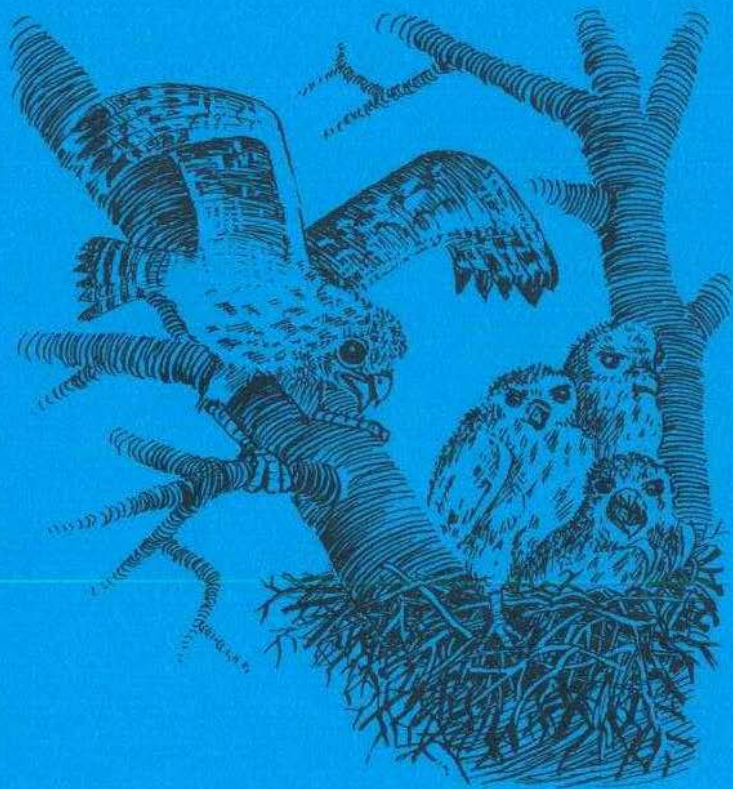

De Takkeling

Werkgroep Roofvogels Nederland

Vierde jaargang (1996) nummer 3

Werkgroep Roofvogels Nederland

in samenwerking met Vogelbescherming Nederland

De Takkeling is een uitgave van de stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die, in samenwerking met Vogelbescherming Nederland, de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een efficiënte roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter	Rob Vogel (SOVON)
Secretaris	Maria Quist
Penningmeester	Hans Peeters (Vogelbescherming Nederland)
Leden	Frank de Roder (Staatsbosbeheer), Gerrit van Ommering (LNV), Hub Vromen (AID)
Landelijk coördinator	Maria Quist
Administratieve ondersteuning	Ans Blanckenborg

Redactie	Rob Bijlsma, Maria Quist
Opmaak	Maria Quist, Rob Bijlsma
Drukwerk	Pet by te Hoogeveen

Redactieadres: Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha. Tel. 0516 - 432660, fax 0516 - 433330

U kunt onze activiteiten steunen door donateur of actief lid te worden van de WRN. U ontvangt dan naar wens drie maal per jaar de Takkeling (februari, juni en oktober) of één maal per jaar een nieuwsbrief. De minimale jaarlijkse bijdrage is fl. 20,-, meer is welkom.

U kunt lid worden door uw bijdrage over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels Nederland te Appelscha, o.v.v. "nieuw lid - Takkeling" of "nieuw lid - nieuwsbrief".

De Takkeling

Vierde jaargang (1996) nummer 3

Werkgroep Roofvogels Nederland

Foto: Juvenile Zeearend (Martijn de Jonge)

Intro

Maria Quist

De eerste herfststorm zit er weer op. Sombere, regenachtige dagen worden afgewisseld door prachtig helder herfstweer. Vanachter mijn PC waar ik zit te werken aan deze Takkeling (die eergisteren bij de drukker had moeten liggen) volgt hier een goede raad: Mensen, trek er op uit! Laat het werk het werk als het even kan en geniet van het kleurende blad, de schitterende lichten en alles wat er voorbij komt zweven. Het leven is kort, laat al het moois niet ongemerkt door je handen glippen.

Bent U bijvoorbeeld al eens in Falsterbo geweest voor de grote (roof)vogel trek? Nog niet? Doen! Organiseer wat met een paar vogelvrienden. Niet alleen is er veel te zien. Als je met de juiste personen op pad gaat, is het ook nog eens beregezellig. Even weg bij vrouw/man en kroost, en lekker met een stel (roof)vogelaars onder mekaar de hort op.

Ik kom wat laat met dit advies, realiseer ik me nu. Tegen de tijd dat U dit leest is het mooiste al weer een eind achter de rug. Misschien dat we volgend jaar, als er tijd en gelegenheid voor is, iets als WRN kunnen organiseren. Pin me er niet op vast, maar ik zal eens wat mensen polsen. Voorlopig is er trouwens in Nederland ook nog genoeg te genieten: laarzen aan, verrekijker om en op pad! (Vergeet uw paraplu niet).

Terwijl ik dit zit te schrijven werd ik gebeld door Jan Leenhouts van de afdeling Bijzondere Wetten van de politie IJsselland. In de Takkeling van oktober 1995 schreef hij een artikel over een geval van opzettelijke vergiftiging van minimaal 17 roofvogels in Heino (Ov.). Met name politieman Jan Leenhouts en Hugh Jansman (WRN) hebben er veel tijd en energie ingestopt om aan de vergiftigingen, die al jaren voortduurden, een einde te maken. Hij belde om te vertellen dat de verdachte gisteren (1 oktober) was veroordeeld tot 80 uur dienstverlening of zes weken cel. Zijn jachtvergunning was al eerder ingetrokken.

Ook in Friesland werd goed werk verricht. Leden van de WRN waren al lang een roofvogelvervolger op het spoor. Eindelijk lukte het vorige week, i.s.m. de politie van Heerenveen en Staatsbosbeheer en na eindeloos posten, om de man op heterdaad te betrappen. Goed werk Jaring, Christiaan, (WRN/AID), Emiel (SBB) en alle anderen!

GIFMENGER OPGEPAKT

De politie in Heereveen heeft een 76-jarige man uit Jubbega aangehouden die jarenlang roofvogels, vossen en dassen heeft vergiftigd. De bejaarde gifmenger heeft bekend. Hij werd in het jachtveld van zijn broer bij Oudebekoop betrappt met een zak vergiftigd aas en zwaar landbouwvergift. De politie trof later in zijn woning meer vergif aan.

De man verklaarde dat hij al jaren roofdieren doodde om een zo goed mogelijk jachtveld voor zijn broer over te houden.

11nov 28-06-1997

Op mijn oproep in de eerste Takkeling van dit jaar om eens mee te denken over hoe we als WRN verder moeten, zijn diverse reacties gekomen. Hartelijk bedankt Jos Scholtens, W.P. van Rixtel, Cor Kroes, Peer Busink, M. Degeling e.a. De meningen waren nogal verdeeld en varieerden van verder groeien vanwege het grotere draagvlak, tot klein blijven: "Zo groot als noodzakelijk en zo klein als mogelijk".

We hebben het echter niet helemaal voor het uitkiezen. Veel valt er te sturen, maar lang niet alles. Het draagvlak en ook de grenzen van een groep als de WRN worden, bij gebrek aan kapitaal, voor het grootste deel bepaald door de inzet en het enthousiasme van haar leden. Op het ogenblik hebben we daarover niet te klagen. We draaien, dankzij U, als een tierelier. Hoe het verder gaat valt op dit moment niet te voorspellen.

Door verschillende leden kregen wij de vraag voorgelegd hoe de WRN staat tegenover de plannen van het Wereld Natuur Fonds (WNF) om in Nederland Zeearenden uit te zetten. Welnu, in het kort komt het hier op neer: de WRN ziet weinig heil in de plannen van het WNF. Als Nederland als broedgebied geschikt is voor Zeearenden, dan komen ze vanzelf wel. Is het niet geschikt, dan komen ze niet. Makkelijk zat. Meer over deze kwestie in het artikel van Martijn de Jonge in deze Takkeling.

Tot slot: de eerstvolgende Landelijke Roofvogeldag wordt gehouden op zaterdag 15 februari 1997 in de Stadsschouwburg te Meppel (zie Mededelingen). Tot dan!

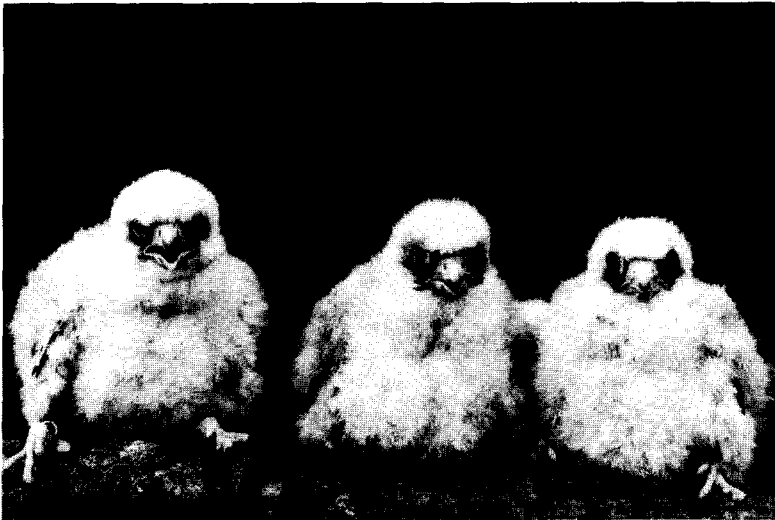

Foto: Jonge Boomvalken (Hans Hut)

Registratie van vervolging: dode en verzwakte roofvogels en uilen

Hans van Lieshout

Op 1 januari 1996 heeft de WRN een begin gemaakt met de centrale registratie van roofvogelvervolging en van dode en verzwakte roofvogels en uilen. Het registratiesysteem is in 1995 uitgetest in Noord-Brabant. Het systeem maakt het mogelijk om op diverse manieren rapporten te presenteren, onder meer door snel en overzichtelijk gegevens op stippenkaarten weer te geven.

Er is een meldingsformulier ontworpen, dat begin dit jaar is verspreid onder leden van de WRN, de Provinciale Landschappen, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Verder is door middel van diverse natuur- en vogelbladen verzocht om mee te werken aan de registratie.

Tot 23 augustus 1996 waren er al 322 meldingen binnen, waarbij in totaal 418 roofvogels, uilen en (vergiftigd/verdacht) aas waren betrokken.

Met het ID-DLO zijn goede afspraken gemaakt, die ervoor zorgen dat alle ingezonden roofvogels, uilen en (vergiftigde) aasdieren in het systeem worden opgenomen. Ook worden ook gegevens opgenomen van roofvogels en uilen die verzwakt of dood werden gevonden zonder dat er aanwijzingen zijn voor vervolging. Die gegevens kunnen op termijn informatie verschaffen over doodsoorzaken, leeftijd van doodgevonden roofvogels, verspreidingsgebieden, etc. Soms is het mogelijk om aan de hand van de gegevens direct iets te doen voor de bescherming van roofvogels en uilen. Wanneer er bijvoorbeeld vaak jonge Kerkuilen uit een bepaalde nestkast worden doodgereden, kan het verplaatsen van de kast een oplossing zijn.

Het melden van gevallen van verstoring, zoals uithalen en verstoren van nesten, is echter niet de taak van het ID-DLO en vindt nog onvoldoende plaats. In Noord-Brabant zijn enkele gebieden waar de roofvogelstand en het broedsucces nauwlettend in de gaten worden gehouden. Alleen al in die paar gebieden is vastgesteld dat er dit jaar op 17 plaatsen problemen zijn geweest bij roofvogelnesten. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat hier sprake is van een bijzondere situatie. De verwachting is dat er landelijk op veel grotere schaal dan nu bekend is, door mensen veroorzaakte, nestproblemen zijn.

Vanwege het specifieke karakter van nestverstoringen willen we een strikte scheiding doorvoeren tussen het melden van dode en verzwakte vogels (registratie via het meldingsformulier) en nestverstoringen (invullen op de nestkaart). De nestkaart is gratis bij SOVON op te vragen. Elk nest krijgt een eigen kaart, waarop in voorgedrukte vakken alle nestbezoeken en overige belangrijke zaken kunnen worden ingevuld, inclusief de reden van mislukking (zie ook het stuk van Rob Bijlsma op pagina 7). De nestkaarten worden door SOVON ingezameld, door de WRN (althans voorlopig) nagekeken en door het Centraal Bureau voor de Statistiek ingevoerd. Jaarlijks zal een overzicht van alle nestgegevens in De Takkeling worden gepubliceerd. Mensen die

nestverstoringen constateren, zeker wanneer verstoring structureel en/of grootschalig lijkt te zijn, worden met nadruk gevraagd dat direct na vaststelling door te geven aan ondergetekende. Zodoende kunnen onmiddellijk stappen worden ondernomen indien nodig.

Voor 1996 zal de WRN een landelijk verslag van de dode en verzwakte roofvogels samenstellen. Een verkorte versie wordt in de eerste Takkeling van 1997 gepubliceerd. De uitgebreide versie komt tegen kostprijs beschikbaar.

Zorg dat uw gegevens daarin terecht komen. Meld alle gevallen van vervolging, zo ook vondsten van dode of verzwakte roofvogels en uilen. Gegevens die op 5 januari 1997 niet zijn ingezonden, kunnen niet meer worden verwerkt voor het jaarverslag over 1996. Zend daarom de meldingen steeds zo snel mogelijk in en wacht niet tot het einde van het jaar. Inzenden en bijbestellen van formulieren kunt u doen naar/bij:

Adres: Hans van Lieshout, Lange Bleek 1, 6029 RW Sterksel (024-2254847).

Foto: De enige overlevende op een ransuilnest. Op de voorgrond een dood jong in het gat dat door het nest is geschoten. Bij dit nest werden het vrouwtje en vier van de vijf jongen gedood door jagers die kraaienesten aan het beschieten waren, Anserdennen, 4 mei 1996 (Rob Bijlsma).

Nestkaarten, karteringen en de roofvogelhandleiding

Rob G. Bijlsma

In tegenstelling tot eerdere jaren zullen met ingang van 1996 de roofvogelgegevens als één geheel worden uitgewerkt. Tot nu toe produceerde elke regio zijn eigen rapportage. Dat leverde een waslijst van overzichten op, met een grote variatie in de wijze van presenteren. Een landelijk beeld ontbrak echter.

Het landelijk overzicht zal de volgende gegevens bevatten: per soort het aantal ingezonden nestkaarten, gemiddelde legselgrootte, gemiddelde broedselgrootte, geslachtsverhouding onder grote nestjongen, gemiddeld legbegin en oorzaken van mislukking. Indien mogelijk zullen deze gegevens naar regio worden uitgesplitst.

Nestkaart

Het zal duidelijk zijn dat alleen de broedgegevens die op nestkaart zijn doorgegeven, voor verwerking in aanmerking komen. Het gaat dus strikt om nestvondsten! Nestkaarten kunnen gratis bij SOVON worden opgevraagd (tel. 024-6848111). Gebruik uitsluitend de nieuwe nestkaart, dus niet het oude nestformulier van de WRN.

Invullen nestkaart: het is belangrijk dat de nestkaart volledig wordt ingevuld. De kaart zit simpel in elkaar. Vraag tevens de handleiding aan. Per nest worden de volgende gegevens gevraagd: soortnaam, Euringcode, plaats, provinciecode, jaar, naam en adres waarnemer, atlasblok, Amersfoortcoördinaten en nestbezoeken (dag, maand, uur, aantal eieren en/of jongen). Op de achterzijde staat informatie over habitat, nestplaats en nest (elk eenvoudig te benoemen door de meest geschikte code te omcirkelen) en of het nest wel of niet (zo niet, waardoor) is geslaagd. Ringers en andere matenopnemers kunnen hier hun ring- en biometrische gegevens kwijt.

Eén van de belangrijkste facetten van de nestkaart is het invullen van **alle** nestbezoeken. In het verleden vulden veel WRN-medewerkers uitsluitend het ringbezoek in. Voor een goede uitwerking is het van het grootste belang dat ook de eerdere bezoeken worden ingevuld (datum), ook als op die dag alleen een vogel van het nest afvloog en verder geen controle van de nestinhoud plaatsvond. Geef ook aan indien het aantal vermelde nestjongen is gebaseerd op een controle vanaf de grond (door niet-klimmers).

Inzenden nestkaarten: wacht niet te lang met inzenden. Als uiterste datum geldt 1 januari 1997. Later ingezonden kaarten zijn uiteraard welkom (worden achteraf gebruikt om de uitkomsten te herzien), maar kunnen niet meer worden verwerkt in het 1996-overzicht. De nestkaarten kunnen gratis naar SOVON worden gestuurd (Antwoordnummer 2505, 6573 ZX Beek-Ubbergen), of anders naar de betreffende regio-coördinator (zie adreslijst op binnenzijde achterkant Takkeling). Alle kaarten komen bij ondergetekende terecht. Na uitwerking en controle gaan ze terug naar SOVON, die ze doorstuurt naar het Centraal Bureau voor de Statistiek voor invoer.

Karteringen/monitoring

Niet iedereen spoort nesten op. Veel waarnemers karteren roofvogels alleen op hun aanwezigheid als broedvogel (territorium). Deze gegevens kunnen niet op nestkaart worden gezet. Daarvoor is namelijk een nestvondst noodzakelijk. Mensen die jaarlijks een vast gebied op roofvogels karteren, zullen per 1997 in staat zijn hun materiaal op een apart formulier voor roofvogelmonitoring te zetten. Dit formulier wordt komende winter in samenwerking met SOVON ontwikkeld. Het gaat om gestandaardiseerde karteringen, jaarlijks in hetzelfde gebied op dezelfde manier uitgevoerd.

Geheimhouding/embargo

Zeldzame roofvogelsoorten, als Rode en Zwarte Wouw en Slechtvalk, zijn er niet altijd bij gebaat dat de exacte locatie wereldkundig wordt gemaakt. Beschrijf broedgevallen van deze soorten uitvoerig, en vermeld indien gewenst de noodzaak tot geheimhouding wat betreft de exacte locatie.

Zo ook is het voor te stellen dat grootleveranciers van gegevens het laatste woord willen hebben over het gebruik van hun materiaal door derden. Waarnemers met een grote input zullen worden gepolst of ze accoord gaan met gebruik door derden.

Handleiding

Inmiddels is de handleiding voor roofvogelonderzoek in de broedtijd op een oor na gevild. Alle kennis benodigd voor basaal onderzoek staat hierin samengepakt: karteringsmethoden, soortgerichte methoden tot opsporing van nesten, hoe nesten te controleren, bepaling legbegin, legselgrootte en broedselgrootte, methoden van meten en wegen van eieren en nestjongen, parasieten, hongermaliën en mislukkingsoorzaken, leeftijdsbepaling en individuele herkenning aan de hand van ruipennen, methoden van voedselonderzoek, monitoring prooiaanbod, kwantificering van habitats, allerlei methoden om de gegevens op een eenvoudige manier uit te werken en wat te doen bij het constateren van roofvogelvervolgling.

In bijlagen worden voor alle soorten vleugellengte en gewicht van nestjongen van dag 0 (uitkomst) tot aan het uitvliegen gekwantificeerd, indien mogelijk gesplitst naar geslacht.

De handleiding verschijnt in de bekende reeks van KNNV en Vogelbescherming Nederland, waarin tot nu toe de volgende deeltjes zijn verschenen: Vogels onder dak, Vogels van de Rode Lijst en Vogels en de Wet.

Het boekje past in een jaszak. De informatie van de roofvogelhandleiding vormt een belangrijke aanvulling op de *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels*. Het ligt in de bedoeling de handleiding op de komende roofvogeldag in Meppel (15 februari) te presenteren.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

WNF-plannen introductie Zeearend achterhaald

Martijn de Jonge

De zomer van de zeearend

Afgelopen zomer werd er in ons land uitgebreid gediscussieerd over de introductie van de Zeearend. De vogel zou het boegbeeld van de natuurontwikkeling in de Gelderse Poort moeten worden. De wilde Zeearend past echter niet in dit druk bezochte, dichtbevolkte gebied. Daarom zouden er speciaal gekweekte en goed opgevoede Zeearenden worden losgelaten. Vogels die om elektriciteitsmasten, treinen en auto's zouden vliegen. Vogels die bij vissterfte in de Rijn moeiteloos op uitgelegd schoon scharrelvles zouden overstappen. Vogels die dagelijks op korte afstand boven de duizenden bezoekers de grootsheid van Moeder Natuur, en het WNF, zouden symboliseren.

Velen, in binnen- en buitenland hadden gereede twijfel over motieven en perspectieven van dit plan. Zeker degenen die de twee rammelende rapporten over het project hebben doorgenomen. De organisatie Das en Boom spande zelfs een kort geding aan tegen het verlenen van de vergunning tot introductie van Zeearenden. Maar de rechter wees op vrijdag 13 september het bezwaar van Das en Boom af. Het WNF kan en moet nu wel doorgaan met de Zeearenden om achterban (800.000 donateurs) en gezicht niet te verliezen.

Het WNF en de Zeearend

Het WNF wil de Zeearend hier introduceren omdat het een 'langzame' kolonisorator van nieuwe gebieden zou zijn. Ook zou een broedende populatie hier te lande goed zijn tegen toekomstige bedreigingen van de soort in z'n geheel. Daarnaast werd de Zeearend in Nederland officieel uitgestorven verklaard. Een publicitair belangrijk argument waarmee je fors scoort.

Op het natuurbouwpad zou nu niet een voorzichtig stapje worden gedaan maar een enorme sprong vooruit!

De Zeearend doet het zelf

Ondertussen zaten de Europese Zeearenden niet stil. Met enige menselijke steun in de rug herstelden ze zich volledig van de, door landbouwgif veroorzaakte, jaren-zestig-dip. Anno 1996 zijn de ontwikkelingen zelfs spectaculair te noemen. Zeearenden broedden dit voorjaar westelijk van Hamburg, in Denemarken en aan de Zweedse westkust. Gebieden waar de soort al vorige eeuw verdwenen was. Tegelijkertijd namen de aantallen in de reguliere broedgebieden toe. Sleeswijk-Holstein, ooit zeearendrampgebied, telde dit jaar ruim twintig paar (in 1990 6 paar, in 1995 14 paar). En

rond de Duits-Poolse Oederhaf bij Stettin werden afgelopen winter 200 Zeearenden geteld, terwijl er in de Wartamoerassen bij Słonsk nog eens 72 pleisterden.

Conclusie: Introductie overbodig

Gezien deze ontwikkelingen zijn de WNF-plannen met de Zeearend in de Gelderse Poort volstrekt overbodig. Zeker nu de vogel wel degelijk in staat is gebleken zelfstandig nieuwe gebieden te koloniseren. Daarom is het goed om nog eens het oordeel van de Natuurbeschermingsraad uit 1995 aan te halen: Als Nederland geschikt is komt de, broedende, Zeearend vanzelf wel. Ondertussen kunnen we gelukkig genieten van Zeearenden die Nederland ieder jaar op eigen kracht bereiken.

Adres: Simonshavenstraat 38, 1107 VB Amsterdam.

Naschrift redactie: De hierboven gemelde nieuwste ontwikkelingen op het zeearendenfront, en vooral de spectaculaire uitbreiding in westelijke richting en de goede broedresultaten, zijn ook aan WNF niet voorbijgegaan. Vooral nog zal herintroductie daarom uitblijven (ook vanwege de lopende bodemprocedure), en zullen tegelijkertijd de ontwikkelingen in de zeearendstand in het buitenland op de voet worden gevolgd. Mocht de kans steeds groter worden dat de Zeearend zich op eigen kracht in Nederland kan vestigen, zou dat voor WNF een reden zijn om het herintroductieprogramma aan te passen (persbericht WNF 13 september 1996).

Foto: Zeearend (Martijn de Jonge)

Op bezoek bij het herintroductieproject voor de Lammergier in de Italiaanse Alpen

Hans Dekker

Tijdens vakantie's bezoeken mijn gezin en ik bij voorkeur natuurgebieden als nationale parken en regionale natuurparken. In de zomer van 1996 voerde de reis onder andere naar het Parco Naturale Argentera in de Italiaanse Zeealpen. Dit park grenst direct aan het Franse Nationale Park Mercantour. Samen met nog twee kleinere Italiaanse reservaten vormen ze een "onbegrensd" natuurgebied van 102.221 ha. Binnenkort wordt er nog een aanzienlijke oppervlakte aan toegevoegd door de instelling van het Natuurpark Ligurische Alpen. Met toppen van meer dan 3200 m, gesteenten als kalk, graniet en leisteen, vele dalen, beken en bergmeren vormen deze gebieden een staalkaart van alpiene levensgemeenschappen met een, door hun zuidelijke ligging, mediterraan tintje. De planten- en dierenwereld is hier dan ook zeer rijk. Enkele tientallen plantensoorten komen nergens anders ter wereld voor. Van de dierenwereld zijn vooral de Steenbokken, Gemzen, Marmotten, Steenarenden en Slechtvalken opvallend aanwezig. In de Argentera kwamen in het broedseizoen van 1996 zeven paren Steenarend en drie paren Slechtvalk tot broeden. Net buiten het park broedde nog een paar Slechtvalken, evenals de Slangenarend. Eén vogelsoort werd echter tientallen jaren geleden uitgeroeid en die keerde niet terug: de Lammergier. Sinds een aantal jaren proberen natuurbeschermers in diverse Alpenlanden een project uit te voeren om de Lammergier weer als broedvogel terug te krijgen. Parco Naturale Argentera is één van de deelnemende gebieden.

Het project

Al in 1978 gingen er stemmen op om de Lammergier terug te brengen in de Alpen. In 1980 waren de voorbereidingen zo ver dat er twee gebieden geselecteerd konden worden: de Haute-Savoie (NP Vanoise, Frankrijk) en het Rauristal (Oostenrijk). In 1990 werden Mercantour/Argentera en Engadin (Zwitserland) aan de lijst toegevoegd. In de eerste twee gebieden werden al in respectievelijk 1987 en 1986 dieren vrijgelaten, afkomstig uit een pool van vogels uit een aantal dierentuinen en onderzoeksinstituten. In Nederland hebben het Dierenpark Wassenaar, Artis en Ouwehands Dierenpark meegedaan. Aanvankelijk werden adulte dieren vrijgelaten, maar al snel ging men over op het uitzetten van zeer jonge dieren. De nog niet vliegvlugge jongen, ongeveer 70 dagen oud, worden op een geschikte plaats in het gebied gezet, vanwaar ze aan de omgeving kunnen wennen. Om de vijf dagen wordt 's nachts voedsel neergelegd. Waarnemers observeren de vogels van dag tot dag. Na het uitvliegen rond de 120ste dag blijven de jonge Lammergieren rondhangen in het "eigen" gebied. In Vanoise en het aangrenzende Nationaal Park Gran Paradiso (Italië) zijn na het loslaten tot nu toe meer dan 500 waarnemingen gedaan. Je kunt dus wel

stellen dat de Lammergier in dit deel van de Alpen terug is. Of er al broedpogingen gedaan zijn is mij niet bekend. Tot nu toe zijn twee roofvogels gedood door jagers, één in Frankrijk en één in Oostenrijk. De totale sterfte van de vogels in het eerste jaar in de herintroductiegebieden ligt lager dan in gebieden waar de vogels van nature nog voorkomen (17-32% tegen 30-40%).

In 1993 zijn in de Argentera de daadwerkelijke voorbereidingen gestart voor het project. Dit hield onder andere in dat er gezocht moest worden naar locaties binnen het park die geschikt waren voor een lammergierennestplaat. Tevens moesten dieren uit de pool beschikbaar zijn. In 1994 zijn de eerste twee dieren uitgezet op de al beschreven wijze, gevolgd door twee exemplaren in 1996. Aan de Franse kant van het gebied was men al in 1993 met het uitzetten begonnen. Tot ieders verbazing hebben daar in 1996 twee vogels een poging tot broeden gedaan, die echter is mislukt. De te jonge vogels hebben de eieren in de steek gelaten.

In 1995 en 1996 (tot 1 april) zijn in het zuidelijke deel van de Italiaanse Alpen 38 waarnemingen gedaan van uitgezette Lammergieren. Ze zijn dus nog steeds in het park aanwezig. Ze zijn alle dusdanig gemerkt dat ze tot de eerste rui in de vlucht te herkennen zijn.

Op bezoek

Tijdens mijn verblijf in de Argentera ben ik op uitnodiging van de parkdirectie twee keer te gast geweest bij de waarnemers die continu de vogels vanuit twee observatieposten gadeslaan. De waarnemers zitten er gedurende drie maanden onder primitieve omstandigheden. In de tent, waar ook gekookt en geslapen wordt, loopt de temperatuur door het felle Italiaanse zonnetje hoog op. Toch is het ook zeer romantisch hier te verblijven. 's Ochtends grazen er Gemzen en Steenbokken in het dal. Op de tegenoverliggende helling alarmeren onophoudelijk Marmotten. Ondanks het alarmeren haalt de Steenarend er dagelijks zijn maal. Ook tijdens ons verblijf liet de Steenarend zich regelmatig zien. Terwijl we zicht hadden op twee druk oefenende exemplaren was het aangenaam vertoeven tussen deze zeer gemotiveerde mensen. Er is heel wat gediscussieerd over de zin en de onzin van herintroductie. Eens te meer bleek dat herintroductie door politici en andere bestuurders vooral wordt gebruikt om te laten zien hoe goed het met de natuur gaat. Of het gebied rijp voor herintroductie is, wordt niet in hun afweging meegenomen. Toch denk ik dat het project kans van slagen heeft. De Lammergier is verdwenen door vervolging. Als de motivatie van het publiek in de buurt voldoende is, zodat stroperij niet plaatsvindt, is er zeker kans van slagen. Aan deze motivatie wordt hard gewerkt door een stroom van informatie op de bevolking los te laten. Zo is er een informatieve video gemaakt, naast bulletins, folders, stickers, T-shirts etc. De buurt -met name de scholen- wordt sterk bij het project betrokken. Voedsel is er in overvloed: kadavers van gemzen, steenbokken, schapen, runderen etc. Alles wat dood wordt aangetroffen, wordt gegeten. Vooral na een strenge winter, zoals in 1995/96 zijn er veel dode gemzen. In de zomer worden vooral dode schapen gegeten. Al met al is het dus afwachten hoe het project zich ontwikkelt. Waarschijnlijk

zal de Lammergier in de Alpen weer tot de inheemse fauna gaan behoren dankzij de inzet van vele tientallen mensen. Nieuwe projecten staan echter al weer op stapel. Het Hazelhoen moet ook nog terug...

Adres: Mortonhof 42, 7908 AP Hoogeveen.

Foto: De auteur met de bemanning van de monitoringsput in Parco Naturale Argentera (Joost Dekker)

Wespendieven broeden in Friesland

Rob Bijlsma

Friesland is niet bepaald een provincie die je associeert met Wespendieven, eerder met Bruine Kiekendieven. Toch kent ook Friesland een forse lap zandgrond, vooral in het zuidoosten (grenzend aan Drenthe; vandaar de naam Drents-Friese Woud). Dat hier Wespendieven zouden moeten broeden, lag voor de hand. Maar vinden ho maar. Tot nu toe werd alleen in 1986 een broedgeval bekend, toen in Boswachterij Appelscha twee jongen werden geringd (Johan Krol). In het eerste deel van Vogels in Friesland wordt verder Albarda (1896) aangehaald, die een broedgeval vermeldt voor Beetsterzwaag. Volgens zijn zeggen waren er drie jongen, waarvan er eentje werd geschoten. Een nest met drie jongen is zeer uitzonderlijk (meestal twee, soms één), en zolang niet meer bekend is over de datum waarop het nest werd gevonden en in welke collectie het geschoten jong uithangt, kan deze waarneming gevoeglijk naar het rijk der foutieve determinaties worden verwezen. De waarneming van G.F. Makkink daarentegen, van een exemplaar nabij Beetsterzwaag op 7 augustus 1944, lijkt betrouwbaarder. Verder zou er in 1970 een broedgeval in Boswachterij Appelscha zijn geweest (Vogels in Friesland I: 334).

In 1996 werd de gehele voorafgaande eeuw overtroffen doordat er maar liefst vier nesten van Wespendieven in Friesland werden gevonden: één in Oranjewoud door Arjen Dijkman (twee jongen geringd) en drie in Boswachterij Appelscha door Willem van Manen (twee nesten met resp. 2 en 1 jong, één nest zonder eileg). Vooral het nest in Oranjewoud werd pas na vele uren zoeken gelokaliseerd. In eerdere jaren werd broeden in de buurt van Bakkeveen en Beetsterzwaag al wel vermoed op grond van regelmatige waarnemingen in het broedseizoen. Zo zie je maar, de aanhouder wint.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

Naschrift: ook in Groningen is dit jaar een succesvol broedgeval (twee uitgevlogen jongen) vastgesteld, en wel in de bossen van Sellingen (Nico de Vries). In Groningen is de Wespendief een zeer schaarse broedvogel (0-4 paren) sinds de late jaren zeventig.

Foto: Jonge Wespendief met wespenraten op nest (Rob Bijlsma)

Eerste geslaagde broedgeval van de Zwarte Wouw *Milvus migrans* in Nederland

R.C.L. Versteeg en P.J. Voskamp

Hoewel Zwarte Wouwen *Milvus migrans* slechts *c.* 50 km over de grens in Duitsland broeden, is het voorkomen in Nederland toch iets bijzonders. In dit artikel wordt het eerste succesvolle broedgeval voor Nederland beschreven.

De waarnemingen

De eerste melding van twee Zwarte Wouwen in 1996, op 12 mei boven de recreatieplas Bussloo (km-hok 203-468), zorgde voor minder opwinding dan op grond van het uiteindelijke resultaat gerechtvaardigd mocht heten. Rond half mei meldden jagers aan de beheerder van de recreatieplas dat ze een "Buizerd" van een nest hadden zien vliegen. Enkele dagen later zag de beheerder op die plek twee roofvogels die hij aan de hand van een vogelboek determineerde als Zwarte Wouwen. Eind mei werden wederom twee exemplaren op dezelfde plek waargenomen. In de loop van juni werd door vele waarnemers geregeld een Zwarte Wouw rond Bussloo en de aangrenzende vuilnisbelt gezien. Eén waarneming had betrekking op een vogel met een ontbrekende staartpen in de IJsseluiterwaarden nabij Deventer op 6.5 km afstand van het nest. Deze vogel werd in juli en augustus meerdere malen gemeld en bleek een binding met Bussloo te hebben (waarschijnlijk het mannetje). Ook in juli bleven er waarnemingen van Zwarte Wouwen binnenkomen, waaronder driemaal uit de IJsseluiterwaarden (op 5, 5.5 en 6 km afstand van het nest) en viermaal rond Bussloo. Hierbij ging het telkens om één exemplaar, met uitzondering van twee vogels op 7 juli op 1.5 km ten oosten van Wilp in de uiterwaarden van de IJssel en twee exemplaren rond Bussloo op 23 juli. De beheerder van de recreatieplas meldde een van het nest afvliegende Zwarte Wouw op 25 juli, maar wilde de locatie van het nest niet doorgeven.

Het nest

Op 4 augustus vlogen er hoog boven Bussloo twee Zwarte Wouwen, met mogelijk een derde boven de vuilnisbelt. Dit was voldoende aanleiding om op 5 augustus nogmaals te gaan zoeken. Vrijwel onmiddellijk werd het nest gevonden. Het lag in een groepje 20-jarige populieren van *c.* 2 ha, met aan weerszijden lager broekbos. Dit bosje maakt deel uit van een gevarieerde beplanting van overwegend loofbomen en struikgewas, afgewisseld met open grasvelden (zonweiden), parkeerplaatsen en fiets-, wandel- en ruiterspaden. Het nest zat op 16 m hoogte in een splitsing van de hoofdstam, ongeveer 8 m onder de top. Op die plek staan de bomen in los verband (15-20 m uit elkaar). Het nest was óf een nieuwbouw óf had een verlaten kraaiennest als basis. De inhoud van het nest werd op 6 augustus gecontroleerd. De grootte beliep 80 x 60 cm. De nestkom

was rijkelijk bekleed met stukken plastic, aluminiumfolie en lompen (waaronder een bloederig stuk verband). Verder was het nest bezaaid met stinkende resten van aangedragen voedsel: resten van Brasem *Abramis brama*, Snoek *Esox lucius*, Bruine Rat *Rattus norvegicus*, Haas *Lepus europaeus*, Konijn *Oryctolagus cuniculus*, nestjonge Roeken *Corvus frugilegus*, Meerkoet *Fulica atra*, Wilde Eend *Anas platyrhynchos*, Kokmeeuw *Larus ridibundus*, Kievit *Vanellus vanellus* en Tamme Duif *Columba livia*. Daarnaast lagen er resten uit menselijk afval, zoals soepbot en spare-ribs. Op de zijtakken ter hoogte van het nest waren nog sporen zichtbaar van urinezuur, vermoedelijk afkomstig van het jong ten tijde van zijn verblijf op het nest.

Foto. Overzicht nestplaats te Bussloo, eind augustus 1996. De boom links op de voorgrond is de nestboom (R. Versteeg).

Gedrag rond het nest

Tijdens het nestbezoek op 5 augustus cirkelden twee Zwarte Wouwen hoog boven het nest. Beide vogels kwamen direct laag boven de waarnemer vliegen toen deze onder de nestboom ging staan. Eén van deze vogels miste een staartpen. Na enkele minuten voegde zich een derde exemplaar bij het tweetal. Deze vogel viel op door zijn gave verenkleed, de lichte romp en kop (eenkleurig beige) en de lichtere ondervleugel (met een duidelijke, lichte zoom aan de armpendekveren op de onderzijde). De staart is nauwelijks gevorkt (zie foto's). Er werd geen geluid gehoord. Tijdens de nestcontrole

op 6 augustus verschenen binnen 10 minuten twee exemplaren boven het nest. Ook nu voerden de vogels schijnbaar vallen en duikvluchten uit en verscheen de juveniele vogel ten tonele. Na enige tijd gingen ze wat hoger en verder weg vliegen. Het vrouwtje miste een armpen.

In de daaropvolgende dagen werden de wouwen geregeld waargenomen. Het jong lag op 7 augustus rond zonsopgang op het nest, mogelijk een aanwijzing dat het nest nog steeds als overnachtingsplek dienst deed. Op 14 augustus verbleef het drietal op de vuilnisbelt, waarbij de juveniel bedelend achter de adulte vogels aanvloog. Het mannetje pikte iets van de belt op en bracht dit naar het nest; het jong vloog er achteraan en landde op het nest. Op 16 augustus werden de adulte vogels voor het laatst gezien, zowel het mannetje met ontbrekende staartpen als het vrouwtje dat voedsel aan het jong presenteerde boven de nestboom. De laatste waarnemingen werden op 28 augustus (vuilnisbelt) en 3 september verricht (idem), beide malen van een juveniele vogel.

Foto: Inhoud nest Zwarte Wouw, Bussloo, 6-8-1996 (R. Versteeg en P. Voskamp)

Discussie

De Zwarte Wouw heeft een gigantisch verspreidingsgebied, dat de gematigde, subtropische en tropische gebieden van Eurazië, Australië en Afrika omvat. Alleen al voor Europa (inclusief de Baltische Staten, Rusland, Wit-Rusland, Oekraïne en Moldavië) komt de meeste recente schatting (1970-90) op 75.000-100.000 paren uit. Het bolwerk ligt in Rusland (50.000-70.000), Duitsland (5000-7000), Frankrijk (5800-8000) en Spanje (9000) (Viñuela & Sunyer 1994). Halverwege de 20ste eeuw leek de soort zich in noordelijke en westelijke richting uit te breiden, o.a. in Estland (5 paar in jaren dertig, >20-30 paren in jaren veertig en vijftig, rond 10 paar in 1960-70 en 5 paar in jaren tachtig; Leibak *et al.* 1994) en in Finland (tegenwoordig 5-10 paar, vermoedelijk talrijker rond 1950; Pöyhönen 1995). In Nedersaksen vond een areaaluitbreiding met 700 km² plaats in 1950-80 (80 km in noordwestelijke richting), gevolgd door een afname in de jaren zeventig en tachtig (Zang 1981, Zang *et al.* 1989). In 1970-90 nam de soort nog wel ten zuiden van Nederland toe: steeds vaker broedgevallen in België (o.a. Guerriat & Ittelet 1982, Reygaert & Van Der Krieken 1989, Claeys & Devos 1990), waarschijnlijk dito in Luxemburg (Peltzer 1983) en een sterke uitbreiding in Oost-Frankrijk en langs de Atlantische kust (Doumeret 1994). Tot nu toe was er in Nederland slechts één gedocumenteerd geval bekend van een

broedpoging, en wel in De Wieden in NW-Overijssel in 1984 (Veldkamp 1985). Deze poging mislukte in de eifase. In de jaren tachtig werden verder meerdere malen overzomerende vogels in waterrijke gebieden aangetroffen, zonder dat een broedgeval kon worden aangetoond (Bijlsma 1993). In 1994 (Zekhuis, ongepubliceerd) en 1995 werden in het broedseizoen Zwarte Wouwen waargenomen rondom aalscholverkolonies in het IJsseldal (Bakker *et al.* 1996). In 1995 werd daar, vermoedelijk gepaard, overzomerd (P.J. Voskamp, ongepubliceerd). In het licht van deze waarnemingen, en de trend ten zuiden van Nederland, is een vestiging als broedvogel niet zo vreemd meer.

De nestomgeving van de Bussloo-Zwarte Wouw kan als kenmerkend voor de soort worden aangemerkt: een recreatieplas op 200 m, een vuilstort op *c.* 600 m en een roekenkolonie op 750 m afstand van het nest. Verder viel op dat allerlei menselijke activiteiten op korte afstand van het nest plaatsvonden, zoals de toegangsweg tot het recreatieterrein op 25 m, aan twee zijden een fietspad op resp. 75 en 100 m, een drukke zonweide en strandje op <150 m en een zeer drukke snelweg op 200 m afstand van het nest. Het is aannemelijk dat al deze habitats tezamen voor een groot aanbod van aas, afval en verkeersslachtoffers zorgden. Gezien de prooiresten op het nest werd daar veelvuldig gebruik van gemaakt. Tweemaal werd gezien dat een Zwarte Wouw in de uiterwaarden van de IJssel een vermoedelijke hazenpoot vond. Overigens is niet zeker dat de vogels uitsluitend dit soort voedsel nuttigden, omdat prooiresten op het nest (zeker in de late jongenfase) een uitermate vertekend beeld opleveren van de prooikeus.

Hoewel Zwarte Wouwen als redelijk verstoringgevoelig te boek staan, presteerde ons paartje het om een jong groot te brengen op korte afstand van een drukbezocht recreatiestrand (zie foto). Wat dat betreft was het een geluk dat de zomer pas laat aantrekkelijk werd voor zoonaanbidders. Het veelvuldige gebruik van aas maakt de soort echter gevoelig voor moedwillige vergiftiging, zoals elders in Nederland ook al werd geconstateerd bij de Rode Wouw *Milvus milvus* (Bijlsma 1993). Het valt te bezien of Zwarte Wouwen succesvoller zullen zijn bij een eventuele kolonisatie van Nederland dan Rode Wouwen.

Dank

De volgende waarnemers verstrekten informatie: A. Bakker, C. ter Horst, H. Jansman, G. de Jong, H. Klein Koerkamp, R. Lagerweij, E. Ruessink, S. van Rijn, A. Swets, P. de Vries, H. Vlottes, H. Weenink, J. Wierda, A. Winkleman en A. v.d. Wulp.

Summary: First successful breeding case of Black Kite *Milvus migrans* in The Netherlands

After a failed breeding attempt in 1985 in De Wieden (Veldkamp 1985), a successful nest of Black Kites was located 2.5 km south of Twello (51°14'N, 6°07'E) in The Netherlands in 1996. Unfortunately, the nest was found after fledging. A single fledgling was seen from 5 August onwards, already perfectly capable of flying but still being fed on the nest. The nest was situated at a height of 16 m in a poplar of 24 m high. The nesting tree was part of a small (2 ha) woodlot in a recreation park with a swimming lake and many paths for biking, horse riding and walking. In early August, the nesting tree was apparently still being used as a roost by the fledgling. Both adult kites

Foto: Juvenile Zwarte Wouw boven nestplaats te Bussloo, 5-9-1996 (R. Versteeg)

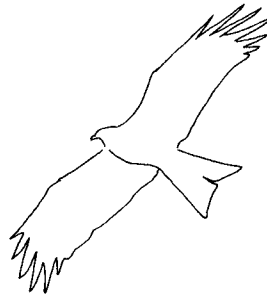
Foto: Mannetje Zwarte Wouw met gat in staart wordt bedelend achtervolgd door het jong, vuilnisbelt VAR, 16 (?) augustus 1996 (A. Winkelman).

foraged on a rubbish dump (600 m from the nest), probably on traffic casualties along a highway (within 200 m from the nest), at a nearby (750 m) rookery and in the forelands of the river IJssel (5-6 km from the nest). After fledging, the following food remains were found on the nest: bream *Abramus brama*, pike *Esox lucius*, brown rat *Rattus norvegicus*, hare *Lepus europaeus*, rabbit *Oryctolagus cuniculus*, nestling rooks *Corvus frugilegus*, coot *Fulica atra*, lapwing *Vanellus vanellus*, black-headed gull *Larus ridibundus* en racing pigeon *Columba livia*. Human waste on the nest included spare-ribs and soup bone, rags, plastic and tin foil.

Adult Black Kites remained in the vicinity of the nest through 16 August; up till then, the fledgling was still being fed. The last observations of a juvenile Black Kite were on 28 August and 3 September, both times on the rubbish dump.

Literatuur

- Bakker A.A.H., Ruessink E. & Voskamp P.J. 1996. Roofvogelonderzoek in Salland in 1995. De IJsvogel 1996(2): in druk.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Claeys G.G. & Devos K. 1990. Eén zeker en één vermoedelijk broedgeval van de Zwarte Wouw *Milvus migrans* in West-Vlaanderen. Oriolus 56: 141-149.
- Doumeret A. 1994. Milan noir *Milvus migrans*. In: Yeatman-Berthelot D. & Jarry G. (eds.), Nouvel Atlas des Oiseaux Nicheurs de France 1985-1989, pp. 160-163. Société Ornithologique de France, Paris.
- Guerrinat H. & Ittelet M. 1982. Aperçu sur le statut du Milan noir (*Milvus migrans*) en Belgique. Aves 19: 183-191.
- Leibak E., Lilleleht V. & Veromann H. (eds.) 1994. Birds of Estonia. Status, distribution and numbers. Estonian Academy Publishers, Tallinn.
- Peltzer R. 1983. Zur Verbreitung des Schwarzmilans (*Milvus migrans*) in Luxemburg. Regulus 63: 224-228.
- Pöyhönen M. 1995. (Occurrence and breeding of the Black Kite in Finland.) Linnu 30(6): 20-24.
- Reygaert M. & Van Der Krieken B. 1989. Zwarte Wouw *Milvus migrans*. In: Vogels in Vlaanderen, p. 116. Vlaamse avifauna commissie, Bornem.
- Veldkamp R. 1985. Broedgeval van Zwarte Wouw *Milvus migrans* in NW-Overijssel. Limosa 58: 122-123, 183.
- Viñuela J. & Sunyer C. 1994. Black Kite *Milvus migrans*. In: Tucker G.M. & Heath M.F. (eds.), Birds in Europe: their conservation status, pp. 148-149. BirdLife International, Cambridge.
- Zang H. 1981. Die Ausbreitung des Schwarzmilans (*Milvus migrans*) im südlichen Niedersachsen. Vogelkdl. Ber. Niedersachsens 13: 53-58.
- Zang H., Heckenroth H. & Knolle F. 1989. Die Vögel Niedersachsens - Greifvögel. Naturschutz Landschaftspf. Niedersachs. B, H. 2.3.

Nestcontroles bij Bruine Kiekendieven in relatie met Vossen

Ben Koks & Peter de Boer

Met het kiezen van deze titel willen we niet de Vossen in een ongunstig daglicht plaatsen. Wij stellen nadrukkelijk dat we het prachtig vinden dat deze beesten tegenwoordig overal voorkomen. De onzinnige hetzes die vanuit verschillende organisaties worden geregisseerd, worden niet door ons onderschreven. Toch komt het regelmatig voor dat ook wij hartstochtelijk vloeken als een Vos "ons" nest heeft gepredeerd. Na enige jaren speurwerk naar nesten van kiekendieven hebben we inmiddels de nodige nesten over de kling gejaagd zien worden door een zoogdier, maar in een substantieel deel van de gevallen waren Vossen er slechts indirect de oorzaak van dat het betreffende nest werd leeggevreten. Omdat het roofvogelwerk dankzij de activiteiten van de WRN inmiddels tot volle wasdom begint te komen en er meer en vooral beter naar kiekendieven wordt gekeken, willen wij graag WRN-medewerkers waarschuwen om zonder voorafgaand denkwerk naar een kiekennest te lopen.

Door het simpele biologische gegeven dat Vossen (maar ook honden en katten) een uitstekende neus hebben, kan een te enthousiaste zoekactie leiden tot het mislukken van het betreffende legsel. Immers, onder de wind de geur opvangen van een nest met jongen en prooiresten is iets anders dan er naartoe lopen, zeker voor een Vos in doorgaans vrijwel ondoordringbare rietvelden. Een paadje, achtergelaten door nestcontroleurs, is dan vragen om moeilijkheden. Bij dit alles hanteren wij de stelregel dat het bezoeken van een nest vanwege triviale zaken als fotografie, even een kijkje nemen en alleen maar ringen uit den boze is, tenzij dit plaatsvindt binnen het kader van een doordacht onderzoek. Zo moet in onze ogen een nestbezoek altijd ten volle worden uitgebreid: dus naast biometrische maten nemen en ringen ook prooiresten verzamelen. Binnen het volwassen worden van de WRN als landelijke organisatie *moet* dit aspect ten volle worden gepromoot.

Na deze moralistische maar strakke randvoorwaarde zouden we nu graag ons waarschuwend vingertje ten aanzien van nestcontroles in relatie met Vossen omhoog willen steken. Onze kiekendiefferingen zijn vooral gebaseerd op veldwerk verricht op Terschelling en in de provincie Groningen. Omdat op Terschelling Vossen niet voorkomen en in Groningen wel, heeft dit artikel betrekking op deze overwegend agrarische provincie. We gaan er vanuit dat roofvogelaars die wat met kiekendieven doen, weten hoe ze een nest moeten opsporen. Vogels met nestmateriaal of prooien en vrouwtjes die op een bepaalde wijze de nestplek "binnenzwiepen" zijn de aanwijzingen waarop ieder rechtgeaard WRN-lid zit te wachten. In Groningen zijn maar een beperkt aantal biotooptypen voorhanden waarin nesten gevonden kunnen worden. In de eerste plaats gaat het om natuurgebieden met veel riet. Hier is een substantieel deel van de populatie Bruine Kieken gehuisvest. Daarnaast vormen oude baggerdepots, slootjes, wijken, kanaaloevers etc. reguliere broedbiotopen. Tenslotte

zal het niet verbazen dat in een agrarische provincie bij uitstek ook landbouwgewassen als luzerne, koolzaad en wintergerst en -tarwe als nestplaats worden gebruikt. Het moge duidelijk zijn dat ieder nest een aparte tactiek vereist als het gaat om het opsporen ervan. In de volgende voorbeelden proberen we aan te geven hoe wij naar nesten zoeken met daarbij steeds Vossen in ons achterhoofd.

In het eerste geval gaat het om een binnendijks plasje langs de Groninger kust. Hier hebben tot dusverre 1-2 paren met succes gebroed. Het water is omzoomd door een c. 15 meter brede strook vegetatie waarin riet domineert. Vanuit de auto kon mooi worden waargenomen op welke plaatsen de verschillende broedparen het nest inzweepten. Het eenvoudigst is zo'n nest te benaderen door vanaf het akkerland het riet in te lopen en dan met aanwijzingen van een tweede persoon het nest in een mum van tijd te vinden. Deze eenvoudige "werkwijze" is in dit geval sterk af te raden vanwege de permanente aanwezigheid van een Vos. We lossen dit probleem op door met lieslaarsen door het water te banjeren en dan op aanwijzing van de medewaarnemer op de juiste plek het riet in te stappen. Aangezien de meeste broedparen vanwege rietkwaliteit en veiligheid een locatie dichtbij de waterrand kiezen, werd het nest in dit specifieke voorbeeld altijd vlot gevonden. In 1996 zijn echter anderen zonder de benodigde vergunning van het Groninger Landschap ons voor geweest. Dit was zichtbaar in een fors aantal sporen vanaf het dijkje; beide nesten met ieder vijf eieren zijn uiteindelijk door een Vos gepredeerd.

Foto: Zoekactie naar nest van Bruine Kiekendief bij Meedhuizen. Het nest werd vanaf de waterkant benaderd. Later zijn de uitgekomen jongen door iemand doodgeslagen. (Hans Hut)

Een late poging van een nieuw broedpaar was hetzelfde lot beschoren. Dit soort gevallen zullen vaak als *mislukt door Vos* de boeken ingaan, maar die Vos volgde slechts een spoor getrokken door domme mensen.

Een tweede voorbeeld heeft betrekking op de kwelders van de Dollard. Hier zitten jaarlijks *c.* tien paren die in vaak lastig toegankelijke rietvelden broeden. In zijn algemeenheid geldt dat de plek van inzwiepen met de telescoop vanaf de dijk wordt gefixeerd. Een tweede persoon probeert dan de aanwijzingen te volgen van degene die de telescoop bedient. Deze "methode" bleek al snel hopeloos vanwege het feit dat de roepafstand te groot werd en het zeer vitale riet je elk zicht ontnemt. Om deze redenen hebben we besloten een tweetal portofoons met een bereik van *c.* 2.5 km aan te schaffen. Bovendien is degene die het riet inloopt uitgerust met een lange bamboestok met aan de punt een rode zakdoek geknoopt. Op deze manier kan het nest vlot worden gevonden. De achterblijver dirigeert de nestzoeker met behulp van portofoon en de positie van de boven het riet uitstekende zakdoek aan stok naar het nest. De verstoringstijd is minimaal, er ontstaan weinig sporen en het nest wordt sneller opgesnord dan met welke andere methode ook.

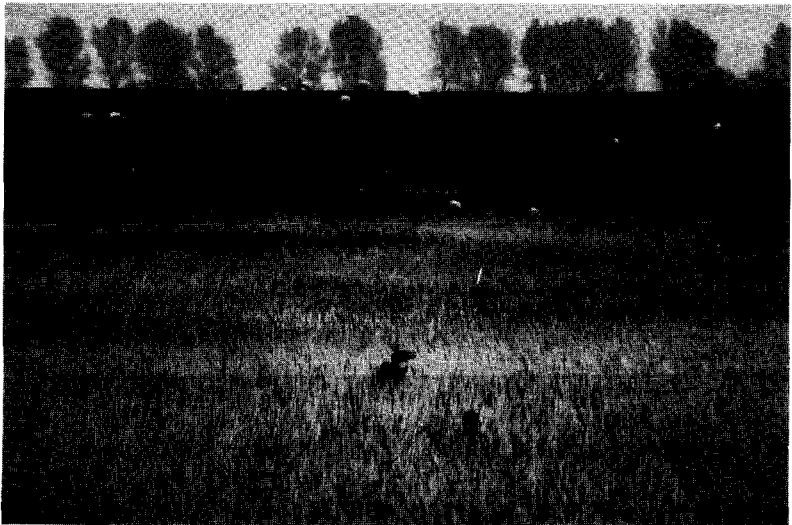

Foto: Bingo! Het vrouwtje vliegt van het nest nadat Erik Visser met de portofoon Ben Koks er naartoe heeft gedirigeerd. Hier vlogen drie mannetjes uit en werd een schat aan prooiresten verzameld. (Hans Hut)

Hoe zit het dan met de Vos in zo'n gebied? Vossen zitten tegenwoordig ook op kwelders en de Dollard vormt daarop geen uitzondering. Zeker in het oostelijke deel van de kwelder is het riet van ongelooflijk goede kwaliteit. Je komt er zelf nauwelijks doorheen en het riet sluit zich vrijwel direct. In combinatie met de zompige

ondergrond en de vele slenkjes is een dergelijk nest een onneembare vesting voor een Vos. Anders ligt het bij de meer westelijke rietvelden. Mede vanwege de fraaie zoet-zout-gradiënt is de rietkwaliteit in westelijke richting veel minder goed. Dit is niet alleen zichtbaar in ijler en korter riet, maar ook in kleinere aaneengesloten oppervlakten riet. Dit is belangrijk omdat Vossen hierdoor gemakkelijker een door ons gevonden nest kunnen opsporen. In deze gevallen wordt dezelfde truc uitgehaald als bij het eerder beschreven plasje.

Alle nesten zijn tot dusverre vanaf de slikkige kwelderrand of de lastige rand van een slenk benaderd. Naar ons idee hebben we het hiermee de lokale Vossen veel lastiger gemaakt. In één geval is in 1996 toch een broedpaar door een Vos mislukt. In dit geval werd een door ons gevonden nest gepredeerd nadat koeien een pad door het rietveld hadden gemaakt, waardoor een Vos makkelijk bij het nest kon komen. Dit was uiteraard niet voorzien.

Een laatste tip om tijdens nacontroles het nest weer snel op te zoeken is door een paar hoge rietstengels bij elkaar te nemen in de buurt van een nest en daar een blauw stuk tape omheen te plakken. Omdat een aantal vrouwtjes de vaste gewoonte heeft alle troep in de buurt van het nest weg te halen, houden we zelf een afstand van 3-5 m tot het nest aan. Bovendien doen we dit op twee plaatsen omdat regen en/of een stevige storm de markering kunnen verwijderen. Deze eenvoudige truc kan de waarnemer tijdens nacontroles veel tijd besparen (waar zit dat verrekte nest nou) en de verstoringstijd aanzienlijk beperken.

Akkerbouwgebieden vormen tegenwoordig een belangrijk broedgebied voor Bruine Kiekendieven. De vogels broeden hier op plekken waar nog wat overjarig riet staat, maar net zo makkelijk in gewassen als luzerne, wintertarwe of graszaad. Door de schaal van het landschap is het zoekbeeld totaal verschillend vergeleken met de paren die in de meer gangbare habitats voorkomen. Bovendien moet een roofvogelaar over meer sociale vaardigheden beschikken dan iemand die alleen maar in een natuurgebied rondbanjert (goed contact met boeren is cruciaal).

Bij nesten in sloten, wijken en kanalen is het verstandig een lange stok mee te nemen om het riet opzij te buigen. Hierdoor wordt in eerste instantie een spoor voorkomen en daalt de kans aanzienlijk dat een toevallige voorbijganger het nest vindt.

Dan nog iets over broedgevallen in landbouwgewassen. De procedure voor het vinden is identiek aan die in natuurgebieden (aanvoer nestmateriaal, inzwiepen met prooi), maar eerlijkheidshalve moet worden gemeld dat we relatief weinig tijd aan deze categorie vogels hebben besteed. Helaas bestaat een dag maar uit 24 uur en kiezen we nadrukkelijk voor de Grauwe Kiekendief en een aantal vaste gebieden voor de Bruine Kiekendief. Natuurlijk is het zo dat we nu en dan nesten van Bruine Kiekendieven in landbouwgewassen tegen het lijf lopen. Mocht een nest in een gewas als luzerne of graszaad liggen dat tijdens de eifase wordt gemaaid, dan heeft het geen zin zo'n nest te beschermen. Daarvoor is de Bruine Kiek in die periode te schuw.

Veel van de landbouwnesten in Groningen zitten in wintergerst of wintertarwe. Deze gewassen worden meestal in de late jongenfase geoogst. De betreffende boer wordt

dan door ons ingeseind zodat tijdens de oogstwerkzaamheden rekening kan worden gehouden met het nest.

We hebben tot dusverre nauwelijk ervaring met vossenpredatie in deze specifieke gevallen, maar de kans dat dit gebeurt is naar ons idee redelijk beperkt omdat Vossen vanwege hun voorliefde voor (veld)muizen tijdens hun voedseltochten vooral schouwpaden en wegbermen volgen.

Met dit epistel hebben we niet de intentie een compleet verhaal te presenteren over de wijze hoe je het beste kiekendievenonderzoek zou moeten uitvoeren. Daarvoor wordt nu door Rob Bijlsma gewerkt aan een allesomvattende handleiding voor roofvogelaars (verschijnt rond 15 februari 1997, op de Roofvogeldag in Meppel). Het gaat er ons om aan te geven dat men tijdens het opsporen van dergelijke vogels terdege rekening moet houden met predatie die indirect door de onderzoeker zelf wordt veroorzaakt. Het is te simpel om Vossen overall maar de schuld van te geven.

Foto 3. Op ons verzoek zijn bij één nest foto's gemaakt van een paar Bruine Kiekendieven. Op deze foto is te zien dat het vrouwtje een pul van een Wilde Eend als prooi aanvoerde. Andere prooien in Groningen dit jaar waren o.a. Kwartel, Waterral, Zilverplevier, Blauwborst, Baardmannetje, Putter, een jonge kat en een brasem. (Hans Hut)

Adressen:

Ben Koks, Bekemaheerd 129, 9737 PS Groningen (050-5412646)

Peter de Boer, Lagelandsterweg 6, 9623 PC Lageland (050-3022350)

Een bijzondere waarneming: Havik pakt Kerkuil

G. Rossing

Op 27 juli 1996 werd ik als IVN-natuurgids opgetrommeld door de tuinman dhr. Raven van de fraaie stinsentuin in het buurtschap Noordeinde te Peize, met de mededeling: "Een valk heeft een uil te pakken!" Gewapend met camera ging ik mee, maar bij aankomst bleek "de valk" gevlogen. De uil lag gestressed op de grond. Het bleek een Kerkuil te zijn. Bij benadering vloog ook deze plotseling weg en de nieuwsgierigen hadden het nakijken. Juist op dat moment sloeg de valk nogmaals zijn slag. De roofvogel zeilde vanuit de reusachtige kroon van twee oude lindenbomen in pijlsnelle duikvlucht naar de geruisloos vluchtende uil, die onmiddellijk werd geslagen. Tegelijkertijd vielen beide vogels op het gazon neer. De roofvogel, die een Havik bleek te zijn, had nu het vaste voornemen dit keer niet meer los te laten ondanks de inmiddels genaderde omstanders, gewapend met schop, foto- en videocamera. Het leek wel alsof alles in scène was gezet. Iedereen was het er over eens dat de Kerkuil gered moest worden uit de klauwen van zijn belager. De schop werd tussen de poten van de Havik geschoven en omhooggedrukt, opdat de klauwende nagels niet dieper in het verenpak van de uil zouden kunnen dringen. Ondertussen deden de camera's hun werk, terwijl de Havik zijn scherpe blik beurtelings op uil en omstanders richtte. Dan volgde een opwaartse ruk met de schop en de uil was ten tweede male bevrijd. Ze bleef met gespreide vleugels liggen en kon simpel met twee handen worden opgehaald. Ze leek op het eerste gezicht niets te mankeren. De uil had tijdens de hele operatie geen kik gegeven, slechts met donkere blik iedereen aanschouwd. Zonder verwondingen, maar nog gestressed, is de uil naar een nabijgelegen schuur gebracht waar ze tot de avondschemering in een kooi werd vastgehouden. Bij het loslaten bleek dat ze goed kon vliegen; ze verdween in de richting van het zeer dichte gebladerte van de lindenbomen. Hoewel diezelfde middag de havik zich nog in dezelfde bomen had opgehouden, is de volgende dag niets meer vernomen van de volhardende Havik.

Adres: Groningerweg 19c, 9321 AB Peize.

Foto: De volwassen Havik op de Kerkuil (G.Rossing).

Rover rooft roofvogel

Harry Wouda

11 mei 1996: op onze wandeling door het Ruige Veld (gemeentebossen Ermelo) horen we een Havik kekkeren. Dit wordt met regelmaat herhaald en we besluiten een poging te wagen de vogel te lokaliseren. We hopen met het vinden van de vogel namelijk bij een horst uit te komen. Afgaande op het kekkeren lukt het de Havik op te sporen. Het geluid komt uit een douglasperceel en bij onze nadering vliegt de Havik weg van zijn uitkijkpunt. We inspecteren de omgeving en vinden het nest op zo'n 20 m afstand van de uitkijkboom. We horen noch zien verder iets, maar in de buurt van het nest liggen drie ruipennen van een volwassen vogel.

26 mei 1996: een tweede bezoek levert een hernieuwde kennismaking op. Ze vliegt uit dezelfde boom weg als waar we haar de eerste keer ontmoetten. Een vluchtig onderzoek onder de horst levert een duivenpoot op, voorzien van registratiering en wedstrijdtring. Verder vinden we her en der uitwerpselen, een teken dat het nest bewoond is. Ook nu echter niets te zien of te horen.

9 juni 1996: driemaal is scheepsrecht, luidt het gezegde. En dat blijkt, in ieder geval vandaag, waar te zijn. We zien met de kijker drie jonge Haviken op de rand van het nest zitten. Een van het drietal fladdert van het nest en landt anderhalve meter verder op een tak. Met zijn actie doet hij letterlijk recht aan zijn status als takkeling. Even later volgt een tweede vlieg oefening en slaagt hij erin enkele tientallen meters naar een boom te vliegen waar hij onbeholpen met het nodige gekraak van takken een geslaagde noodlanding maakt. We lopen rond de nestboom en zien met onze kijkers een fors juveniel wijfje met prachtige crème/lichtbruine borstveren, dat ons doen en laten observeert. Wat verscholen achter haar staart een derde jong ons aan.

21 juni 1996: in de buurt van de horstboom zien we een plukplaats. We laten die voor wat het is, nieuwsgierig als we zijn naar de takkelingen. Het lijkt alsof ze zijn uitgevlogen. We horen kekkeren en even later vliegt een Havik over. De plukplaats blijkt betrekking te hebben op ... een jonge Havik. Welk natuurdrama heeft zich hier afgespeeld? Vermoedelijk is het volgende gebeurd. Een van de takkelingen is op de grond beland en moet daar door een viervoetige rover zijn gepakt. Doordat de veren van het jong zijn afgebeten, in plaats van netjes te zijn uitgetrokken, moet het een grondpredator zijn geweest. Bij de verenmassa vinden we verder uitwerpselen van een vos, herkenbaar aan de gedraaide punt aan het uiteinde. Onze conclusie luidt dan ook dat een vos de op de grond zittende takkeling te pakken heeft genomen.

Adres: Lange Haeg 133, 3853 EG Ermelo.

Tekening Gilbert van Avermaet

Boze Buizerds jagen joggers de stuipen op het lijf

Rob G. Bijlsma

Met deze kop begon in de Amersfoortse Courant op 3 juli 1996 een artikel (opgestuurd naar de WRN door Roel Tijmensen), waaruit bleek dat een aantal mensen in het voorjaar door een paartje Buizerds op de Vlasakkers was geattaqueerd. Ook van andere plekken zijn dergelijke verhalen bekend, zoals in het Horsterwold in Zuidelijk Flevoland (mededeling Egbert van Wijhe en André Wels, Staatsbosbeheer) en nabij Havelte (mededeling Flip de Nooijer). Opvallend is dat de Buizerds het vaak hebben voorzien op joggers, en vrijwel altijd van achteren aanvallen!

De berichtgeving over dit soort zeldzame gevallen varieert van ingehouden (zoals het hierboven genoemde verhaal) tot sensatiegericht. Voor de goede orde daarom het volgende. In de eerste plaats zijn daadwerkelijke ataques uiterst zeldzaam; in het ergste geval maakt een Buizerd een scheervlucht over het hoofd van degene die zich in de buurt van het nest waagt. Niet voor niets bereiken de echte aanvallers de krant. Hoe zeldzaam dat is, blijkt uit het feit dat ondergetekende bij meer dan 1000 nestvondsten en meer dan 2000 nestcontroles van de Buizerd, nog nooit echt is aangevallen. In de tweede plaats beperken dergelijke gevallen zich tot de broedtijd en de directe omgeving van het nest. Roofvogels verdedigen hun nestomgeving tegen soortgenoten en tegen andere potentiële vijanden. Soms gaat dat dus gepaard met daadwerkelijke ataques.

De oplossing is simpel. Respecteer de Buizerd en mijd de nestomgeving zolang de vogel nestbinding heeft. Het is onzin om de vogel te willen verwijderen. Hoezo gevaarlijk voor mensen? Loop in plaats daarvan maar een blokje om. De aangevallene hoeft ook niet het bos in te vluchten om daar te gaan huilen (zoals een vrouw deed bij de Vlasakkers): een Buizerd is natuurlijk wel een gevederde kilo met klauwen, maar zó dramatisch is het nu ook weer niet. Gewoon aftaaien en laat die Buizerd met rust, dat is het meest verstandige.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

Ongewone prooivangst van Buizerd?

Geert Westerhof

Het is vrijdag 7 juni 1996, en het belooft vandaag weer een tropische dag te worden. Ik besluit 's morgens tegen half tien maar een eind te gaan fietsen. Ik fietste langs de Wedderweg in Oude Pekela, daarna rechtsaf een ruilverkavelingsweg op richting Alteveer. Ter hoogte van het Pekelderbos (nabij Oude Pekela, Groningen) vloog onverwacht een Buizerd uit de slootkant op, met een voor mij onwaarschijnlijke prooi: een Bruine Kikker. De Buizerd vloog ermee weg naar een weiland, waar hij zijn (vreemde ?) prooi verslond.

Is dit een unieke waarneming of komt het vaker voor dat een Buizerd een kikker vangt?

Adres: Lindenlaan 27, 9697 RC Blijham.

Naschrift Rob Bijlsma: Kikkers worden geregeld door Buizerds gepakt. Bijvoorbeeld, bij het buizerdpaartje achter mijn huis in Drenthe verzamelde ik in 1991-96 347 prooien, daaronder 11 Padden, 15 Groene Kikkers, 1 Heikikker, 5 Bruine Kikkers, 18 Hazelwormen, 1 Levendbarende Hagedis en 5 Ringslangen.

Foto: Buizerdnest met 2 pas uitgekomen jongen en 1 aangepikt ei, Doldersummerveld, 30 mei 1996. Op de rand liggen 8 veldmuizen, 1 rosse woelmuis, 1 bosmuis, 1 heikikker en 1 spreeuw (Rob Bijlsma).

Boomvalken *Falco subbuteo* in Groningen: hoogspanning ten top

Peter de Boer & Ben Koks

Hoewel de Boomvalk *Falco subbuteo* in Nederland tot op heden gelijkmatig verspreid is, zullen slechts weinigen aan het platte Groningen denken als het deze soort betreft. Toch lijken er tegenwoordig in Groningen meer Boomvalken met succes te broeden dan bijvoorbeeld in de provincie Drenthe (Rob Bijlsma, pers. med.). Dat men niet direct aan Groningen denkt, is begrijpelijk. De Boomvalk is immers met stip de minst bekeken roofvogel van het Groninger land. Hiermee suggereren we niet dat daaraan vanaf dit jaar iets is veranderd, maar we weten nu wel wat meer over Boomvalken in Groningen. In dit artikel presenteren we de resultaten van onze late eindsprint, proberen we een beeld te schetsen van de Groninger populatie en gaan we uitvoerig in op alles wat met hoogspanningsmasten heeft te maken.

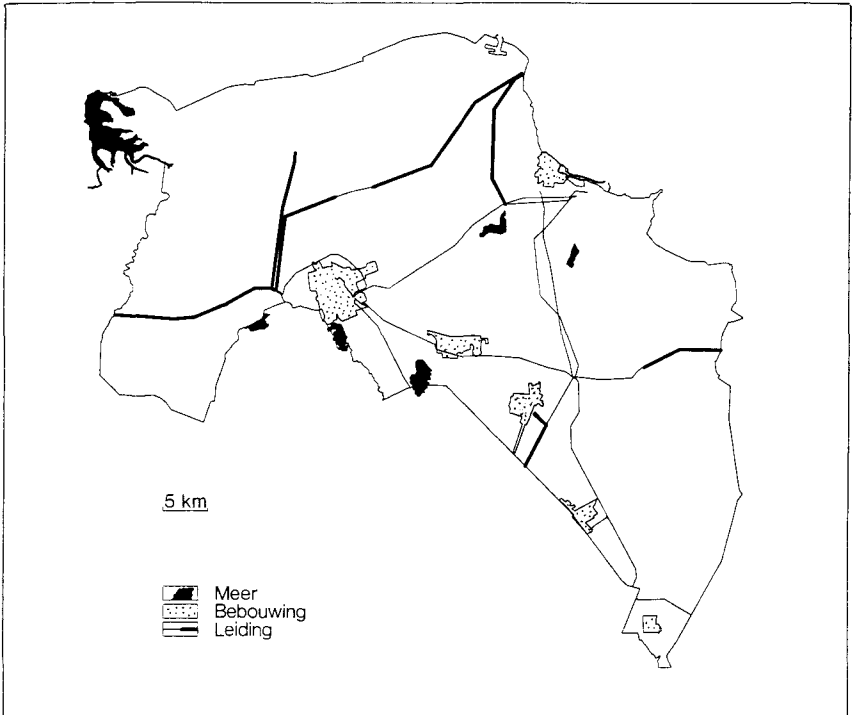
Methode

Dit onderdeel kan kort worden behandeld omdat we zeer laat met zoeken zijn begonnen. Na het kiekendievenseizoen vonden we dankzij een tip van Kees van Scharenburg een nest met twee jongen. Na een stijlvolle actie, waarin de heer Vroom van de Samenwerkende Elektriciteits-Productiebedrijven (SEP) een onvolprezen hoofdrol speelde, barstte het enthousiasme pas goed los. We hebben het hier over 1 augustus 1996: rijkelijk laat om nog een degelijk kartering met bijbehorende onderzoeksvragen uit te voeren. Eén ding konden we echter wel doen en dat is ook gebeurd: het grootste deel van de hoogspanningsmasten ten noorden van het Eemskanaal en het Van Starckenborghkanaal controleren op broedende Boomvalken. In Figuur 1 zijn alle transecten te zien waar bovengrondse hoogspanningsleidingen lopen en welk deel daarvan is gecontroleerd. In totaal gaat het om 293 masten over een hoogspanningslengte van c. 110 km.

Het grootste deel van deze masten is eigendom van de SEP, een beperkt deel van de EDON. De meeste masten werden stuk voor stuk met de auto afgereden, waarbij een telescoop (20-60x) werd gebruikt om alle nesten in de masten te controleren. Dit lijkt een eenvoudig klusje, maar soms moest er heel wat omgereden worden om net die ene mast goed te bekijken. Niet zelden bleek bovendien een redelijk fors nest van een Zwarte Kraai *Corvus corone* toch verrassend slecht zichtbaar te zijn. Een enorme hoeveelheid staal in combinatie met de soms grote afstand, tegenlicht en een moeilijke hoek van waarnemen maakten het er voor ons niet makkelijker op. Toch hebben wij de meeste masten goed kunnen controleren, vaak geholpen door de aanwezigheid van volwassen valken die opzichtig in de top van de nestmast zaten. Wij gaan er dan ook vanuit dat we alle succesvolle broedparen in de afgezochte trajecten hebben gevonden. Beide nesten met ringbare jongen in hoogspanningsmasten zijn beklommen door dhr.

Vroom. Het beklimmen van hoogspanningsmasten is een vak apart en niet zonder gevaar. Verderop zal dat nader worden uitgelegd.

Figuur 1. Transecten van het hoogspanningsnet in Groningen (het onderzochte deel is vet aangegeven). *Overview of high voltage transmission powerlines in the province of Groningen; those surveyed are boldly outlined.*

De kwaliteit van nesten, of beter gezegd de geschiktheid ervan als broedplaats voor Boomvalken, is ingedeeld in drie categorieën. Hiervoor hebben we ons in een gemiddeld paartje Boomvalken verplaatst. Elk nest is beoordeeld met het cijfer I, II of III: een I voor nesten die in buitengewoon goede staat verkeerden en er zondermeer stevig uitzagen, een II voor nesten waar enige twijfel over de kwaliteit bestond en een III voor nesten waar wij als Boomvalk onze neus voor zouden ophalen. Hoewel subjectief (er is immers niets gemeten), is op afstand toch te zien hoe de conditie van een nest is. In het ene uiterste gaat het om een stevig ogend bouwwerk dat een aardige storm kan trotseren, in het andere uiterste gaat het om een bouwval die bij de minste of geringste bries uit de mast lijkt te gaan vallen.

Naast het noteren van de "kwaliteit" van het betreffende nest is ook gekeken naar de

plaats waar dit nest was gebouwd. De masten bestaan uit twee tot drie traversen die dwars op het mastlichaam zijn bevestigd. Voor een nadere detaillering is de traverse in drie gedeelten opgesplitst: de punt, halfweg (tussen punt en mastlichaam) en centraal (binnen het mastlichaam). Tijdens het ringen van de broedsels in de hoogspanningsmasten werden de nesten door dhr. Vroom uitgespit op prooiresten. Zelf checkten we wat er onder de mast was te vinden. Dit deden we ook bij twee andere paren die in hoogspanningsmasten werden gevonden. Het gunstigst was de situatie zuidelijk van Ten Boer. Hier bivakkeerden twee boomvalkjongen regelmatig op een langgerekte bult kale grond en op weidepaaltjes. Op deze plek zijn tussen 22 augustus en 15 september zeven controles uitgevoerd.

Resultaten

Vanwege de late start van ons veldwerk valt er op provinciale schaal geen zinnig woord te zeggen over het aantal Boomvalken, is een trend niet te geven en beperken we ons met name tot onze eigen bevindingen.

Nestaanbod

In totaal zijn 293 masten gecontroleerd op de aanwezigheid van oude nesten. Verspreid over 172 masten met twee traversen leverde dit 57 nesten op (28 op de onderste, 29 op de bovenste), terwijl de 121 masten met drie traversen goed waren voor 53 nesten (31 op de onderste, 21 op de middelste, 1 op de bovenste). Slechts weinig nesten bleken halverwege de traverse te liggen. Bij de tweemasters was de uiterste punt goed voor 33 nesten, het middengedeelte voor 0 nesten en het centrale gedeelte in het mastlichaam voor 24 nesten. Bij de driemasters was die verhouding resp. 34, 7 en 12. Het aandeel nesten met de kwaliteit I, II en III bedroeg resp. 18%, 57% en 25%. Alle nesten op één na konden we toeschrijven aan de bouwdrift van Zwarte Kraaien. Eén nest was van een Buizerd *Buteo buteo*, een soort waarvan minimaal twee succesvolle broedgevallen bekend zijn in Groninger hoogspanningsmasten.

Aantallen en verspreiding

Het overzicht in Figuur 2 is gebaseerd op veel getelefoneer en reacties naar aanleiding van een artikel in het Nieuwsblad van het Noorden.

De "losse" waarnemingen zijn geïnterpreteerd op basis van de criteria in Van Dijk (1996).

Zekere broedgevallen

De zoektocht naar broedgevallen in hoogspanningsmasten leverde uiteindelijk vijf locaties op waar Boomvalken met nestjongen werden gevonden. In chronologische volgorde gaat het om de volgende paren:

- Op 30 juli werd het eerste geval met twee jongen iets ten noorden van Sauwerd gevonden. Twee nestjongen zaten in een nest in het centrale deel van de mast ter

hoogte van de eerste traverse. Beide ouders cirkelden op enige afstand roepend rond. Deze locatie is al zeker tien jaar als boomvalkenplek bekend (Kees van Scharenburg, pers. med.).

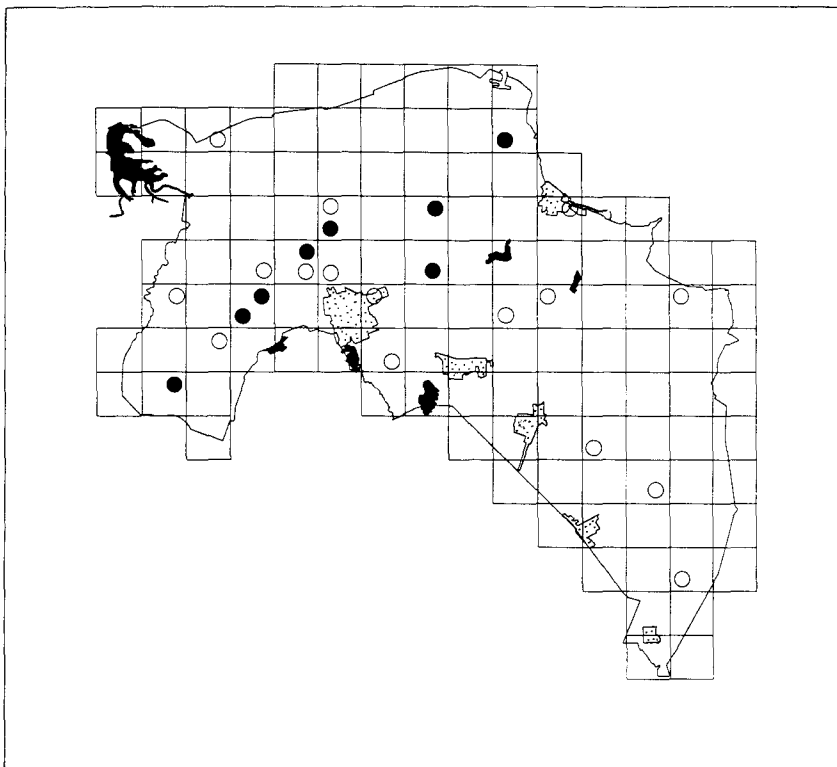
- Op 1 augustus werd tussen Stedum en Westeremden het tweede nest gevonden. Twee nestjongen van c. 4 weken oud zaten in een nest centraal in de tweede traverse. Omdat de jongen in deze levensfase gemakkelijk van het nest springen is hier niet bijgeklommen en is volstaan met genieten van het fraaie schouwspel. Naast de beide ouders die zich in de top van de nestmast en de naaststaande mast ophielden, verbleef er nog een derde adulte Boomvalk, welke bij nadering wegvloog van de nestplaats. Opvallend genoeg werd er niet gealarmeerd en werd de derde vogel niet door het paartje weggejaagd. Het fenomeen van een derde vogel bij een paar Boomvalken is al langer bekend bij deze soort (Bijlsma 1980, 1993), echter alleen van onvolwassen vogels. De verbazing steeg ten top toen kort na deze waarneming een adult mannetje Havik *Accipiter gentilis* in rechte lijn op de nestmast af kwam jakkeren. Hij streek neer op de onderste leiding, zo'n 10 m van de nestmast af. Hier bleef hij enige minuten zitten, cirkelde vervolgens twee keer rond het mastlichaam en verdween in noordelijke richting. Beide oudervogels sloegen dit tafereel zonder reactie gade. Normaliter worden Haviken fel door Boomvalken op de huid gezeten, zeker wanneer ze zo dicht bij de nestplaats komen (Bijlsma 1980). Deze waarneming mag dan ook op zijn zachtst gezegd opmerkelijk worden genoemd (Rob Bijlsma, pers. med.). Vermeldenswaard is dat in dezelfde mast in 1990 ook een Boomvalk tot broeden is gekomen (Ben Koks).
- Aan het derde geval viel niet zo gek veel te ontdekken. Net ten NW van Spijk werden we op 6 augustus tegemoet geroepen door drie zeer uitbundige en vliegvlugge jonge Boomvalken. Gezien de kunstjes die ze uithaalden, moeten ze zeker een aantal dagen hebben geoefend. De beide ouders hielden zich op bij een stevig nest centraal in de tweede traverse. In 1990 werd op 1.8 km van deze locatie ook een succesvol paar ontdekt (Ben Koks).
- Een rit door het Zuidelijk Westerkwartier resulteerde in de waarneming van één adulte en drie juveniele Boomvalken, op 200 m van het tracé Vierverlaten-Peebos. Het is in dit geval niet uit te sluiten dat er is gebroed in één van de aanwezige bosjes of houtwallen, maar gezien het hoge ijzervretersgehalte van de Groninger Boomvalken tot dusverre lijkt een hoogspanningsmast waarschijnlijker.
- Ons vijfde geval werd op 9 augustus ontdekt in een mast tussen Garnwerd en Oostum. Twee hagelwitte donskopjes waren nog net zichtbaar boven de nestrand en het ijzerwerk. Een adulte vogel zat zwijgzaam in de top van de mast. Ook uit de voorgaande jaren zijn rond deze locatie Boomvalken waargenomen (Eva Wolters, pers. med.).

Biometrie en overleving

Op 1 en 13 augustus zijn de nestjongen van resp. Sauwerd en Garnwerd geringd en hun maten en gewichten genoteerd (Tabel 1). Op basis van de vleugelmaten is het

Figuur 2. Blokken van 2.5x2.5 km waar Boomvalken in Groningen in 1996 waarschijnlijk (open) en zeker (zwart) hebben gebroed. Dit beeld is verre van compleet.

Squares (2.5x2.5 km) in the province of Groningen where probable (open dot) and confirmed (black dot) breeding of Hobbies took place in 1996 (based on an incomplete survey).

legbegin van het paar van Sauwerd op 12 juni gesteld en die van het paar van Garnwerd op 23 juni.

Omdat we Rob Bijlsma natuurlijk niet geloofden toen hij aangaf dat je aan het geluid van de nestjongen al met aardige zekerheid het geslacht kunt bepalen, hebben we het geluid opgenomen. En verdomd als het niet waar is: zelfs wij konden als leken op het gebied van het leven der Boomvalken het verschil tussen het ene mannetje en de drie vrouwtjes horen. De biometrische maten bevestigden de aldus verkregen geslachtsverhouding.

Hoewel de steekproef aan de kleine kant is, konden wij duidelijk horen dat het enige mannetje een aanmerkelijk hoger geluid produceerde dan de drie vrouwtjes.

Tabel 1. Maten en gewichten van nestjonge Boomvalken te Sauwerd (453, 454) en te Garnwerd (510, 511). *Measurements, body mass and sex of nestling Hobbies at Sauwerd (453, 454) and at Garnwerd (510, 511).*

Ringnummer <i>Ringno.</i>	Gewicht <i>Body mass</i>	Vleugel <i>Wing</i>	Klauw ¹ <i>Claw¹</i>	Klauw ² <i>Claw²</i>	Sexe <i>Sex</i>
453	264	150	58	70	♀
454	241	140	54	66	♂
510	254	159	60	71	♀
511	262	145	56	68	♀

¹: klauw zonder nagel (*claw without nails*), ²: klauw met nagel (*claw including nails*).

Het mannetje van Sauwerd zat op 9 augustus op de grond. De vleugel was keurig doorgegroeid (186 mm), maar het gewicht was wat gezakt (211 gram). De vogel is op een redelijk veilig plateau op c. acht meter hoogte in de mast teruggezet. Ook het tweede jong zat op een gegeven moment op de grond. Op 11 september zagen we in ieder geval één jong veilig in de mast zitten. Er zijn verder geen resten gevonden van een dood jong (ondanks goed zoeken onzerzijds) zodat het er sterk op lijkt dat dit avontuur voor beide vogels goed is afgelopen. Nestjonge Boomvalken willen tijdens hun enthousiaste pogingen een aangebrachte prooi te bemachtigen wel eens vaker uit de nestkom vallen. In gevallen met weinig ondergroei kan zo'n avontuur goed aflopen (Bijlsma 1980), omdat de ouders de jongen blijven voeren.

Foto 1: Dhr. Vroom van de SEP in de punt van de eerste traverse van een hoogspanningsmast tussen Garnwerd en Oostum, 13 augustus 1996 (Hans Hut). *At the nest of a Hobby, near the end of a crossarm of a high voltage transmission tower.*

Op de locaties Gamwerd, Sauwerd en Ten Boer hebben we frequent naar Boomvalken gekeken. Van de drie nestjongen bij Ten Boer is er één vlak na het uitvliegen nooit meer gezien (Pieter de Haan, pers. med., eigen waarnemingen); deze kan derhalve als dood worden beschouwd.

Op 11 september waren op de hierboven genoemde locaties resp. 2, 1 en 1 juveniele Boomvalken aanwezig. Na een paar dagen met een actief lagedrukgebied werden hier geen Boomvalken meer gezien en werden slechts enkele verregende prooien gevonden.

Prooikeuze

Hoewel onze bescheiden inspanningen tot heel wat lol hebben geleid, beleefden we het meeste plezier aan het zoeken naar prooiresten. Onze ervaringen met de drie soorten kiekendieven staan wat dat betreft haaks op de ervaringen die we nu hebben opgedaan met Boomvalken. Daar waar je bij een kiekendief blij mag zijn met wat spaarzame veertjes of een paar braakballen, was met name de locatie ten zuiden van Ten Boer telkens weer een lust om af te zoeken op boomvalkprooien.

Per bezoek werden hier 7-13 prooiresten gevonden. De grondbult leverde veel restanten op van zangvogels en libellen. Ook werden een aantal braakballen verzameld. De voor ons mooiste prooi werd door dhr. Vroom van de SEP met de kundigheid van een ervaren WRN-medewerker uit het nest bij Gamwerd gevist: een Witgatje *Tringa ochropus* hadden wij in Groningen nog nimmer als prooi bij wat voor roofvogel dan ook gevonden.

Eerlijkheidshalve waren we lichtelijk teleurgesteld dat deze soort reeds op de indrukwekkende Veluwe-lijst van Rob Bijlsma prijkte (zie Bijlsma 1980). Voor Groninger begrippen hebben we inmiddels een aardige prooilijs verzameld (Tabel 2). De enige zichtwaarneming betrof een Boomvalk die een mannetje Gele Kwikstaart *Motacilla flava* sloeg (Foto 2).

De prooilijs is overwegend samengesteld aan de hand van plukresten. De 40 braakballen bevatten de restanten van minimaal zes insecten, acht muizen en 33 vogels. In Tabel 2 zijn hiervan alleen de muizen en één vogel opgenomen. Veel materiaal uit de braakballen kon niet nader op soort worden gedetermineerd.

Vrijwel alle prooisorten kunnen tot de broedvogelfauna van Groningen worden gerekend. De belangrijkste prooien waren zwaluwen (vooral Boerenzwaluw) en mussen (vooral Huismus), precies de soorten die je in het vlakke Groningse land zou verwachten.

De schaarste aan Veldleeuweriken, Graspiepers, Gele Kwikstaarten en Spreeuwen zou te maken kunnen hebben met een lage dichtheid van deze soorten in de nestomgeving van de door ons onderzochte Boomvalken, danwel met het feit dat ze het veld hadden geruimd op het moment dat wij fanatiek achter prooien aangingen. Bij enkele soorten gaat het om echte doortrekkers, zoals Witgatje, Oeverloper, Tapuit en Bonte Vliegenvanger. Deze laatste wordt door vogelaars slechts zelden op de Groningse vlakke waargenomen; het geeft eens te meer aan dat Boomvalken scherper waarnemers zijn dan vogelaars.

Tabel 2. Prooikeuze van Boomvalken in Groningen in 1996. *Choice of prey of Hobbies in the province of Groningen in 1996, based on pluckings (birds, dragonflies) and pellets (mammals and one bird).*

Leeftijd prooi <i>Age prey</i>	Onbekend <i>Unknown</i>	Adult <i>Adult</i>	Juveniel <i>Juvenile</i>	Totaal <i>Total</i>
Witgatje <i>Tringa ochropus</i>	0	1	-	1
Oeverloper <i>Actitis hypoleucos</i>	1	-	-	1
Holenduif <i>Columba oenas</i>	1	-	-	1
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i>	-	2	-	2
Boerenzwaluw <i>Hirundo rustica</i>	5	2	17	24
Huiszwaluw <i>Delichon urbica</i>	3	-	5	8
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	-	1	1	2
Gele Kwikstaart <i>Motacilla flava</i>	-	1	1	2
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	-	1	1	2
Roodborst <i>Erithacus rubecula</i>	1	-	-	1
Tapuit <i>Oenanthe oenanthe</i>	-	1	-	1
Bonte Vliegenvanger <i>Fic. hypoleuca</i>	1	1	1	3
Koolmees <i>Parus major</i>	-	-	3	3
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	-	1	1	2
Huismus <i>Passer domesticus</i>	4	6	14	24
Ringmus <i>P. montanus</i>	2	3	3	8
Groenling <i>Carduelis chloris</i>	1	-	2	3
Kneu <i>Carduelis cannabina</i>	1	-	3	4
Grasparkiet <i>Melospittacus undulatus</i>	1	-	-	1
Veldmuis <i>Microtus arvalis</i>	-	1	1	2
Muis <i>sp. Vole sp.</i>	6	-	-	6
Paardebijter <i>Aeshma mixta</i>	6	-	-	6
Bruine Glazenmaker <i>A. grandis</i>	2	-	-	2
Zwarte Heidelibel <i>Sympetrum danae</i>	1	-	-	1
Libel <i>sp. Aeshma sp.</i>	3	-	-	3
Totaal <i>Total</i>	39	21	53	113

Verreweg de zwaarste prooi was de Holenduif, die met een gewicht van *c.* 300 gram aan de fysieke grens zit van wat een Boomvalk (vrouwje weegt *c.* 270 gram) aankan. Interessant was de vondst van een ring van een Grasparkiet in een braakbal.

Omdat nagenoeg alle prooien in de nazomer zijn verzameld, wekt het geen verbazing dat 72% van de op leeftijd gebrachte vogels juvenielen betrof. Sommige jonge Boerenzwaluwen hadden een deel van hun buitenste grote slagpennen en hun staartpennen nog in de bloedspeen zitten, een teken dat ze nog maar net het nest hadden verlaten. Zulke vogels zijn een makkelijke prooi voor Boomvalken.

Van de Groningse libellen is weinig bekend. Boomvalken hebben een voorkeur voor deze insectengroep (Bijlsma 1980, 1993). Dat wij zoveel vleugels van libellen

vonden, is een gelukje. De Paardebijter werd het meest gevangen, niet zo gek gezien zijn formaat, talrijke voorkomen en optimale vliegtijd in augustus en september. Ook de Bruine Glazenmaker is een -voor een libel- grote soort, verre van schaars en het meest vliegactief in juli en augustus (Geijskes & van Tol 1983).

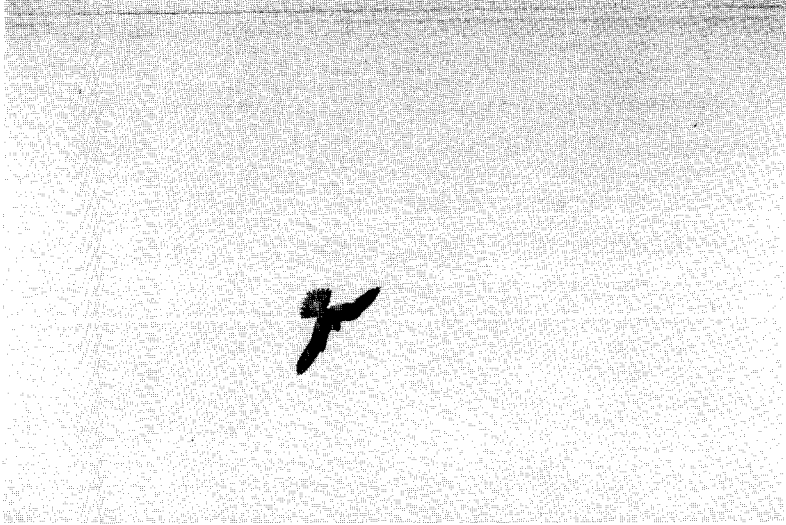

Foto 2: Adulte mannetje Boomvalk, op het punt een mannetje Gele Kwikstaart te slaan, Noordbroek, mei 1996 (Hans Hut). *Adult male Hobby, just before catching a male Yellow Wagtail.*

Tot slot

Er zijn op dit moment drie bronnen die iets melden over het aantal broedende Boomvalken in de provincie Groningen. In Boekema *et al.* (1983) wordt gerept over een populatie van 10-20 paren, terwijl de recente schattingen van Van den Brink *et al.* (1992) en Bijlsma (1993) uitgaan van 50 paren. In de tussenliggende jaren is het aantal actieve en vooral systematisch werkende vogelaars toegenomen, zodat we niet weten hoe we deze opgaves moeten interpreteren. Omdat het systematische roofvogelwerk in grote delen van Groningen niet écht van de grond is gekomen, menen wij te kunnen concluderen dat we nog maar weinig weten van het aantal broedende Boomvalken in Groningen. Wij gaan hier geen poging doen om een aantalsschatting te geven op basis van toevallige waarnemingen.

Voor ons is het inmiddels wel duidelijk geworden dat Groningen meer heeft te bieden dan kiekendieven en Torenavalken *Falco tinnunculus*. Wij realiseren ons maar al te goed dat we onszelf met een relatief geringe inspanning een hoop op de hals hebben gehaald.

Na zo'n start kun je namelijk niet meer stoppen, want het roept direct de vraag op hoe het met de Boomvalk in Groningen gaat. Deze vraag krijgt meerwaarde door de onheilspellende berichten uit grote delen van het land. Aangezien wij vermoeden dat niemand in Groningen ons op deze vraag antwoord kan geven, kunnen wij op basis van onze onvolledige gegevens en de puzzle-stukjes die anderen ons aanreikten, voorzichtig stellen dat het in Groningen nog niet zo slecht toeën is voor deze soort. In 1996 werden op zijn minst op 24 locaties broedverdachte Boomvalken waargenomen.

Hoewel we in eerst instantie verbaasd waren dat we zo makkelijk 4-5 paar in hoogspanningsmasten vonden, ebde deze verbazing vrij snel weg na het lezen van enige literatuur. In Noord-Brabant leverden karteringen van het agrarisch cultuurland in 1983-85 al drie nesten (op een totaal van 45) in hoogspanningsmasten op (Heijnen *et al.* 1986). In Midden-Limburg lagen in 1987-94 2 van de 69 nestplaatsen in hoogspanningsmasten (Boeren 1995). Ook in Noord-Holland zijn op hoogspanningsmasten broedende Boomvalken al geruime tijd bekend, onder andere in Waterland, Zaanstreek en West-Friesland (Ruitenbeek *et al.* 1990), in de Beemster (door plaatsing van kunstnesten, Wagenaar 1979), mogelijk op een mast in het IJmeer (Beijer 1994) en langs het Gein nabij Abcoude (Dorgeloo 1994). Meer incidenteel lijkt het voor te komen in Gelderland, met in 1989 een geval bij Huissen (Lensink & VWG Arnhem 1993); op de ZW-Veluwe werd het in 1972-96 echter nooit waargenomen (Rob Bijlsma, pers. med.).

In Duitsland werden broedgevallen op hoogspanningsmasten in de loop van de jaren zeventig steeds vaker gemeld (Höser *et al.* 1975, Rieger 1975, Hammer 1978, Sittel 1978), en dit nam in de jaren tachtig en negentig alleen maar toe (Trzeciok & Habersetzer 1982, Scheuer 1983, Hölzinger 1987, Jost 1987, Kronbach & Weise 1987, Arnold 1990, Weiß & Schlögl 1992, Burton 1994). In de laagvlakte bij Leipzig werden in 1983-90 in totaal 10 Buizerds, 3 Rode Wouwen *Milvus milvus*, 1 Zwarte Wouw *M. migrans*, 98 Torenvalken en 2 Boomvalken als broedvogel op hoogspanningsmasten aangetroffen (Klammer 1991); één van de boomvalknesten ging verloren door blikseminslag (Klammer 1990). Ook in Nordrhein-Westfalen lijkt het aantal broedgevallen op hoogspanningsmasten stijgende: het eerste geval kwam hier in 1985 aan het licht, gevolgd door 3 in 1987, 4 in 1988, 6 succesvolle op 23.3 km hoogspanningslengte in 1989, en nog eens 7 in 1992-94 (Arbeitsgruppe Greifvögel Nordrhein-Westfalen der GRO und WOG 1996, zie Glüer *et al.* 1990 en Devrient & Wohlgemuth 1992 voor meer details). Eenzelfde fenomeen is gaande in de Franse Elzas; van de 65 gevonden nesten in 1982-85 lagen er maar liefst 19 op hoogspanningsmasten (Dronneau & Wassmer 1986). Uit Engeland beginnen inmiddels ook de eerste gevallen binnen te druppelen (Trodd 1993, Catley 1987), vermoedelijk een recente ontwikkeling omdat er volgens een naschrift van Humphrey Crick van de British Trust for Ornithology in het Britse nestkaartsysteem (loopt al tientallen jaren) geen enkel geval is gemeld.

In de Verenigde Staten leerde een schriftelijke rondvraag langs de elektriciteitsmaatschappijen dat tien roofvogel- en twee uilensoorten van hoogspanningsmasten gebruik

maakten als broedplaats, sommige zelfs op grote schaal zoals Visarend *Pandion haliaetus* en Roodstaartbuijerd *Buteo jamaicensis* en soms geëntameerd door het ophangen van nestkasten of het aanbieden van kunstmatige platforms (Blue 1996). Een interessante ontwikkeling, vooral in boomarme streken waar hoogspanningsmasten aan roofvogels vaak de enige mogelijkheid bieden om een "boomnest" te betrekken. Achteraf bekeken waren een aantal van de Groningse gevallen reeds in de hoeden van een aantal mensen bekend. We willen deze discussie dan ook afsluiten met de opmerking dat we denken aan de vooravond te staan van een nieuw roofvogelavontuur in Groningen. Wij hopen dat alle zichzelf respecterende WRN-leden en aanverwante vogelaars mee gaan doen zodat we met z'n allen het raadselachtige voorkomen in Groningen kunnen ontrafelen. En hoe staat het in de rest van het land...?

Een dankwoord met een belangrijke boodschap

Wij realiseren ons terdege dat dit geen normaal stukje is. In de eerste plaats komt dat natuurlijk doordat de Boomvalk eenvoudigweg geen normale soort is. Maar daarnaast hebben wij onze motivatie om hieraan te beginnen aan slechts één persoon te danken. Wij willen nadrukkelijk Marinus Vroom van de SEP bedanken voor zijn prettige manier van samenwerken. Wij zijn inmiddels heel wat gewend op het gebied van samenwerking met niet-vogelaars, maar de volgende anecdoten willen we jullie niet onthouden. Na veel getelefoneer werd een afspraak gemaakt met Marinus Vroom en stonden op 1 augustus een viertal vogelaars, een erg aardige boer en zijn vrouw, een journalist van het Nieuwsblad van het Noorden, een persfotograaf en een stel toevallige voorbijgangers te wachten op een bedrijfsautootje van de SEP. Wie schetste onze verbazing toen een decadente en vooral glimmende Audi aan kwam snorren waaruit een directeursstypet van een jaar of vijftig (met bijbehorend pak en stropdas) stapte. Na het aan-elkaar-voorstellen-ritueel tuurden wij enigszins verbouwereerd naar de weg. Wanneer kwam nu die SEP-medewerker die de akelig hoge mast in zou klimmen? Ons getuur ging over in verbazing toen we zagen dat Marinus de achterklep van zijn auto opende en een overall en bijbehorende klimspullen begon aan te sjoeren. Het directeursstypet van even daarvoor was in een mum van tijd getransformeerd in de meest professioneel ogende WRN-medewerker aller tijden. Met de opmerking dat hij al dertig jaar hoogspanningsmasten beklom werd de reis naar het nest aangevangen en werden de kekkerende nestjongen er op kalme wijze uitgehaald en naar de grond getransporteerd om daar te worden geringd. Voordat de nestjongen op het nest werden teruggezet, werd de nestkom systematisch op prooïresten gecontroleerd. Deden alle WRN-medewerkers dit maar!

Wij willen Marinus Vroom bij deze nogmaals van harte bedanken voor zijn motiveerende bijdrage; we staan stevig bij hem in het krijt.

Het contact met Marinus bracht nog iets anders aan het licht, en dat wordt de moraal van dit dankwoord. Wij weten dat er roofvogelaars zijn die met enige regelmaat hoogspanningsmasten beklimmen. Doe dit nooit meer! Allereerst kan 220.000 volt vervelend letsel opleveren en ten tweede is het ten strengste verboden om in masten te klimmen (nog los van het feit dat je de grondeigenaar formeel moet benaderen). Wat

veel mensen niet weten, is dat een hoogspanningsmast kan "lekker", en dat vochtige lucht (na of tijdens regen of mist) geleidend is. Zonder meetapparatuur, waarmee kan worden nagegaan of de mast en de traverse kunnen worden beklommen zonder een fataal shotje stroom te krijgen, is een hoogspanningsmast levensgevaarlijk! Niet voor niets staat er zo'n leuk bordje met bliksemschicht op. Mochten er dan toch roofvogels in een mast zitten, dan moet je te allen tijde de eigenaar van zo'n mast benaderen en ervoor zorgen dat de mast op een veilige manier wordt beklommen. Wij merken keer op keer dat het geen probleem is om medewerking van de betreffende mensen te krijgen. En zoals hierboven duidelijk is geworden: het levert altijd weer een paar sappige anecdotes op.

Foto 3. Overzichtsfoto van alle vijf de mensen die bij het ringen van de Boomvalken bij Garnwerd aanwezig waren. Ringen is vaak een sociale bezigheid (Hans Hut). *Ringing raptors is often a social event.*

Verder willen we Rob Bijlsma en Fred Hustings bedanken voor het opsturen van artikelen. Rob wordt ook bedankt voor het determineren van een deel van de prooien en zijn verdere suggesties, en Michiel van der Weide voor het op naam brengen van de libellen.

Veel mensen hebben ons naar aanleiding van het stukje in het Nieuwsblad van het Noorden benaderd. Dit dankwoord zou echt de spuigaten uitlopen als al deze lieden genoemd zouden worden en daarom willen we volstaan met de opmerking dat we bijna iedereen die reageerde op dit stukje willen bedanken.

Verder houden we ons van harte aanbevolen voor ieder stukje informatie, hoe anecdotisch ook van aard, aan de eerste auteur door te geven.

Summary: Hobbies *Falco subbuteo* breeding in high voltage transmission towers in the province of Groningen

Groningen is a flat, mainly agricultural province in the northern Netherlands, with only 1.1% of the total area (2078 km²) covered by woodland. During 1996, some 110 km of high voltage transmission powerlines (with 293 transmission towers) were checked for the presence of disused nests and territorial Hobbies (Fig. 1). All in all, 57 old nests were located on 172 towers with two crossarms, and 53 old nests on towers with three crossarms. The nests, except a single Common Buzzard's *Buteo buteo* nest, had initially been built by Carrion Crows *Corvus corone*. Only 18% of the nests (n=110) were in excellent condition, 57% in moderate condition and 25% were delapidated. Most old nests were found on the lower two crossarms in transmission towers with three crossarms (52 out of 53 nests); in towers with two crossarms, 28 out of 57 nests were situated on the lower crossarm.

All together, 67 nests had been built at the very tip of a crossarm, 36 in the central part of the tower and only 7 in the central section of a crossarm. Five successful Hobby pairs were located, of which at least four bred on disused crow's nests in transmission towers. At two of these nests, the nestlings were measured and weighed (Table 1), onset of laying being 12 and 23 June respectively. Including non-systematic surveys and inquiries elsewhere in Groningen, a minimum of 24 territories was located in 1996 (Fig. 2), of which at least 4-5 pairs had been nesting in high voltage transmission towers. Choice of prey was studied by identifying pluckings and analysing pellets (n=40). Most prey items were typical of open farmland in Groningen, such as *Hirundo rustica*, *Delichon urbica*, *Passer domesticus* and *P. montanus* (Table 2).

Several species occur only as migrants in the area, such as *Tringa ochropus*, *Actitis hypoleucos*, *Oenanthe oenanthe* and *Ficedula hypoleuca*. Of age-identified birds (n=74), 72% was in juvenile plumage.

Apparently, some Barn Swallows had only very recently fledged before being caught by Hobbies, given their not yet fully grown outermost primaries and rectrices.

A survey through the literature showed that nesting of Hobbies on high voltage transmission powerlines has become increasingly common over much of Western Europe since the late 1970s, especially in The Netherlands, Germany and E-France.

Literatuur

- Arbeitsgruppe Greifvögel Nordrhein-Westfalen der GRO und WOG. 1996. Die Bestandsentwicklung und der Bruterfolg des Baumfalken (*Falco subbuteo*) in Nordrhein-Westfalen von 1972-1994. *Charadrius* 32: 8-23.
- Arnold P. 1990. Brutnachweis von Kolkrabe, *Corvus corax*, und Baumfalke, *Falco subbuteo*, im gleichen Horst auf Hochspannungsmast. *Beitr. Vogelkd.* 36: 191-192.
- Beijer J.H. 1994. Impressies van rijk vogelleven op voormalige vuilstortplaats. *Vogeljaar* 42: 105-108.
- Bijlsma R. 1980. *De Boomvalk*. Kosmos, Amsterdam.
- Bijlsma R.G. 1993. *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels*. Schuyt & Co., Haarlem.
- Blue R. 1996. Documentation of raptor nests on electric utility facilities through a mail survey. In: Bird D.M., Varland D.E. & Negro J.J. (eds.), *Raptors in human landscapes: Adaptations to built and cultivated environments*, pp. 87-95. Academic Press, London.
- Boekema E.J., Glas P. & Hulscher J.B. 1983. *Vogels van Groningen*. Wolters Noordhoff, Groningen.
- Boeren J. 1995. Biotoopvoorkeur en broedresultaten van de Boomvalk *Falco subbuteo* in oostelijk Midden-Limburg. *De Takkeling* 3(2): 30-35.

- van den Brink H., Furda J., van Klinken J. & van Scharenburg K. 1992. Vogelatlas van Groningen. Een tijdsbeeld met trends vanaf 1850. Vereniging Avifauna Groningen/SOVON-district Groningen/Provincie Groningen, Groningen.
- Burton J.F. 1994. Hobbies nesting on pylons. *Brit. Birds* 87: 624.
- Catley G.P. 1994. More Hobbies nesting on pylons. *Brit. Birds* 87: 335-336.
- Devrient I. & Wohlgemuth R. 1992. Verhaltensbeobachtungen bei Baumfalken (*Falco subbuteo*) mit Bruten auf Freileitungsmasten. *Charadrius* 28: 167-171.
- van Dijk A.J. 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Dorgeloo J. 1994. Boomvalken in hoogspanningsmast. *Vogeljaar* 42: 176.
- Dronneau C. & Wassmer B. 1986. Des nidifications sur pylôns électriques chex le Faucon hobereau *Falco subbuteo*. *Nos Oiseaux* 38: 363-366.
- Geijskes D.C. & van Tol J. 1983. De libellen van Nederland (*Odonata*). Koninklijke Natuurhistorische Vereniging, Hoogwood.
- Glüer B., Prünfte F. & Prünfte W. 1990. Gehäuftes Brüten des Baumfalken (*Falco subbuteo*) auf Freileitungsmasten. *Charadrius* 26: 146-150.
- Hammer W. 1978. Greifvögel und Energieversorgungsleitungen. *Deutscher Falkenorden* 1978: 63-64.
- Heijnen T., Post F. & van der Winden J. 1986. Avifauna-onderzoek Midden- en Oost-Brabant. PPD van Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch.
- Hölzinger J. (ed.) 1987. Die Vögel Baden-Württembergs, Band 1.2. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Höser N., Kirchof W. & Weber A. 1975. Der Brutbestand der Greifvögel und Eulen im Altenburger Gebiet. 4. Bericht: Greifvögel (*Accipitridae*, *Falconidae*) in den Jahren 1969-1974. *Abh. Ber. Naturkd. Mus. "Mauritianum" Altenburg* 9: 27-33.
- Jost O. 1987. Brutökologische Besonderheiten bei Baumfalken (*Falco subbuteo*), Eichelhäher (*Garrulus glandarius*) und Kuckuck (*Cuculus canorus*) 1986 im Landkreis Fulda. *Vogel Umwelt* 4: 361-362.
- Klammer G. 1990. Erneut Baumfalkenbrut auf Gittermast. *Apus* 7: 267-268.
- Klammer G. 1991. Untersuchungen im östlichen Saalkreis zum Bestand und zur Reproduktion von Greifvögeln und Eulen, die auf Elektrogittermasten horsten. *Wiss. Beitr. Univ. Halle* 1991/4: 79-83.
- Kronbach D. & Weise W. 1987. Zum Nisten des Baumfalken, *Falco subbuteo*, auf Eisengittermasten. *Beitr. Vogelkd.* 33: 125.
- Lensink R. & Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken. 1993. Vogels in het Hart van Gelderland. Uitgeverij KNNV/Stichting Uitgeverij SOVON, Utrecht.
- Rieger G. 1975. Baumfalkenbrut auf Hochspannungsgittermast. *Apus* 3: 281-282.
- Scheuer J. 1983. Baumfalken, *Falco subbuteo* L., auf einem Hochspannungsgittermast. *Thüringer Orn. Mitt.* 30: 29-31.
- Sittel A. 1978. Ungewöhnliche Nistplätze. *Falke* 25: 22-24.
- Trodd P. 1993. Hobbies nesting on pylon. *Brit. Birds* 86: 625.
- Trzeciok D. & Habersetzer H. 1982. Brut des Baumfalken (*Falco subbuteo*) auf einem Hochspannungsmasten. *Faunistische Mitteilungen aus Süd-Niedersachsen* 4/5: 77-79.
- Weiß I. & Schlögl J. 1992. Erfolgreiche Gittermastbrut des Baumfalken *Falco subbuteo* bei Berkheim (Lkr. Biberach). *Orn. Anz.* 32: 71-72.
- Wagenaar F. 1979. Stootvogels en uilen in de Beemster. *De Grutter* 3: 66-68.

Adressen:

Peter de Boer, Lagelandsterweg 6, 9623 PC Lageland (050 - 3022350)
Ben Koks, Bekemaheerd 129, 9737 PS Groningen (050 - 5412646)

Roofvogelervaringen in de Grootte Peel in 1996

Marc Verbeeten en John Vereijken

Op de grens van Noord-Brabant en Limburg ligt het Nationaal Park de Grootte Peel. Na jarenlang gekarteerd te hebben voor de vogelwerkgroep "de Peel" vonden wij de tijd rijp om gericht onderzoek naar roofvogels te gaan doen. Het 1500 ha grote afgegraven hoogveengebied is een waar vogeleldorado. Tijdens het broedseizoen en de najaarstrek is het gesloten voor publiek. Met onze vergunning hadden wij een vrijkaartje voor rust, genot en vele unieke ervaringen op zak. Meer dan 100 uur struinen en vele tekenbeten verder hadden we een aardig overzicht van de broedende roofvogels. Met als slagroom op de koffie de eerste broedende Wespendif voor de Grootte Peel.

Fantastisch was ook de vondst van een prachtig, in eerste instantie niet te vinden nest van een Buizerd op 30 maart op het Meerbaansblaak. Helaas raasde op 10 april de immer gevreesde peelbrand door dit gebied. Op 14 april gingen wij met gonzend hart poolshoogte nemen. Van verre zagen we al dat de vlammen tot net onder de nestrand waren gekomen. Diepe sporen van brandweerwagens liepen langs de nestboom op; het moet hier een waar circus zijn geweest. Maar toch, de eerste stap in het nestbos deed ons aangenaam verrassen. Het buizerdwijfje vloog van het nest, de nog steeds rokende bosbodem achter haar latend. Op 15 juni zagen we hier drie takkelingen, en zij ons vanaf hun hoge zitplaats.

Helaas heeft de Grootte Peel ook andere kanten. Al vroeg in het jaar werden enkele horsten verstoord en/of ontdaan van hun eieren. Aan de Limburgse kant bouwde een zwerver zijn villa pal onder de nestboom; onze tip aan de terreinbeheerders (SBB) kwam te laat, de Buizerd was al vertrokken. Een ander pijnlijk verhaal kwam op 22 juni aan het licht. Tijdens de controle vonden we drie jongen op een plek waar ze eigenlijk niet thuishoorden. Ze waren met nest en al uit de boom gestoten, van hun levensadem beroofd en weggemoffeld in de pijp van een konijnenhol. Hier en daar informeren leerde ons al snel dat er in deze hoek een jachtcombinatie zat van de oude stempel. Deze zaak hebben we in de publiciteit gebracht, en hopelijk blijven we (en vooral de roofvogels) in het vervolg van dergelijke wild-west-praktijken verschoond.

Adres: MB, Phaffstraat 2, 5735 CN Aarle-Rixtel.

Roofvogel- en uilenparadijsje in Noord-Brabant

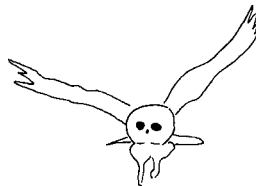
Paul Furster

Als actief lid van de vogelwerkgroep van de natuurbeschermingsvereniging "Altenatuur" zie ik in het Land van Heusden en Altena geregeld verschillende roofvogels en uilen, zoals Buizerd, Bruine Kiekendief, Torenavalk, Boomvalk, Sperwer en Havik. Omdat ik samen met Rinus Punt nestkasten plaats voor Kerkuilen, wil ik hier het volgende vertellen over een roofvogelparadijsje in Drongelen.

Bij de familie v.d. Bout huist al jaren een paartje Kerkuilen. Dit jaar waren we nieuwsgierig hoeveel jongen er zaten. We hebben eerst contact gezocht met onze coördinator van de kerkuilenwerkgroep, dhr. Gerard v.d. Kaa, en toen een afspraak gemaakt om de Kerkuilen te ringen. Op maandagavond (17 juni) was het zo ver. Omstreeks 20.30 zaten Gerard, Rinus, mevr. v.d. Bout en ondergetekende op de hooischelf. Terwijl wij met de Kerkuilen bezig waren, hoorden wij torenvalkgeluiden aan de buitenkant van het deurtje waardoor hooipakken in en uit de schuur konden worden gehaald. Omdat het vrij donker was in de schuur, konden we niet veel zien. Alleen werd het geluid steeds feller. Toen mevrouw v.d. Bout met een zaklamp rondscheen, zagen we tot onze verbazing twee jonge torenvalken op een pak stro, die ons met gestrekte nek aankeken. Dit alles op ongeveer zes meter afstand van de kerkuilkast. Vandaar natuurlijk het geluid van de twee oudvogels, die aan het alarmeren waren. Mevrouw v.d. Bout vertelde ons dat ze naast een andere schuur in een steenuilkast ook jonge Steenuiltjes had. Hoeveel wisten we niet. Maar dat ze jongen hadden, wisten we zeker. Gerard attendeerde ons op het geluid van jonge Ransuilen. Mevr. v.d. Bout bevestigde dit: ze zaten in een klein bosje achter de schuur. Wij waren zo enthousiast dat we meteen een kijkje zijn gaan nemen. En jawel hoor, twee jonge Ransuilen hielden ons goed in de gaten.

Onze avond kon niet meer stuk. Vier verschillende soorten roofvogels en uilen, die min of meer hetzelfde voedsel tot zich nemen, op een perceel van ongeveer 3 hectare!

Adres: Veldstraat 46, 4261 TD Wijk en Aalburg.

Roofvogeltellingen op Schouwen-Duiveland in de winter van 1995/96

Rinus van 't Hof

Voor het derde jaar in successie werden op Schouwen-Duiveland de roofvogels geteld, en wel in de periode september 1995 tot en met maart 1996. Dit onderzoek geeft een beeld van de doortrekkende en pleisterende roofvogels.

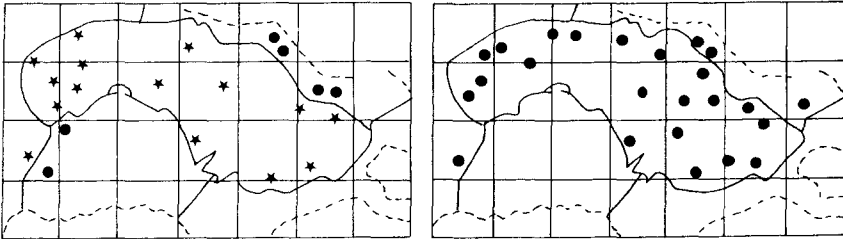
De tellingen vonden plaats over geheel Schouwen-Duiveland (29.198 ha), langs de Pijlerdam, de Grevelingendam en de Oosterschelde- en Grevelingenkust. Veel nadruk lag er op de natuurreservaten (naald- en loofbossen van Schouwen, de karrevelden en inlagen met aangrenzend cultuurland, alsook de duingebieden met duinvalleien op Westenschouwen. Ook tuinen en parken in dorpen werden geteld. De herfstmaanden waren zeer rustig, met op zijn tijd een regenbui en wat dunne mist over de akkers. De temperatuur lag over het algemeen vrij hoog. De eerste tekenen van Koning Winter werden in december merkbaar. Gemiddeld genomen was januari zeer droog en koud. Met 86 uren zonneshijns was januari een goede telmaand; roofvogels zijn makkelijker te lokaliseren en te determineren tijdens hun vluchten op thermiek. Rond half februari zette de dooi in, met later lichte sneeuwval over geheel Zeeland. Vergeleken met het noorden van Nederland waren de omstandigheden echter heilig. Maart zorgde voor een grillig eind aan de wintertelling, maar echt lenteweer kwam laat op gang. Een deel van de waargenomen roofvogels had betrekking op doortrekkers: Wespandief, Rode Wouw (met de eerste waarneming in 1996 op 22 februari boven Burgh en het eiland Neeltje Jans, door P. Wolf), Visarend en Boomvalk. Het gros van de Bruine Kiekendieven is eveneens weggetrokken; de telling laat slechts een klein aantal overwinteraars zien (Tabel 1). Daarentegen is de Blauwe Kiekendief een echte wintergast, met de hoogste aantallen in november tot en met februari. Afgelopen winter waren er wat minder Sperwers dan in eerdere winters (van 't Hof 1990, 1994, Vergeer 1993). Er werden enkele Haviken*) gemeld, maar uitsluitend in de trekperiodes. Buizerds kwamen veelvuldig voor, met name langs de binnendijken met waterlopen. Ruigpootbuizerds werden voornamelijk langs de kustdijken gezien. De meeste talrijke roofvogel was de Torenvalk. In januari vond een influx plaats, mogelijk onder invloed van de winterse weersomstandigheden in de rest van het land. Het lage neerslagcijfer en de goede veldmuisstand waren bijzonder gunstig voor deze soort. Daar komt bij dat toenemende aandacht voor ecologisch bembbeheer heeft geleid tot voedselrijkere wegranden. De Smellekens werden over geheel Schouwen-Duiveland waargenomen, met een lichte concentratie rond de Schouwse duinen. Slechtvalken beperkten zich tot gebieden met waterwild- en steltloperconcentraties, zoals het Grevelingenmeer en bij hoogwatervluchtplaatsen langs de Oosterschelde (Figuur 1).

(* **redactie**: misschien verwarring met forse vrouwelijke Sperwers, vandaar niet opgenomen in de tabel).

Tabel 1. Aantal getelde roofvogels per maand op Schouwen-Duiveland in 1995/96.

Soort <i>Species</i>	Sep	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb	Mrt
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	2	1	-	-	-	-	-
Rode Wouw <i>Milvus milvus</i>	-	1	-	-	-	1	1
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	15	6	5	2	2	1	8
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	1	9	16	24	21	17	8
Sperwer <i>A. nisus</i>	12	18	24	32	28	20	9
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	28	33	36	42	38	34	21
Ruigpootbuizerd <i>B. lagopus</i>	-	-	1	3	3	3	1
Visarend <i>Pandion haliaetus</i>	2	-	-	-	-	-	-
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	26	31	75	99	121	108	57
Smelleken <i>F. columbarius</i>	5	6	7	12	15	10	4
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	7	5	-	-	-	-	3
Slechtvalk <i>F. peregrinus</i>	3	3	3	3	4	3	5

Figuur 1. Voorkomen van Slechtvalk in december (links, stippen), Smelleken in januari (links, sterren) en Blauwe Kiekendief in december (rechts) op Schouwen-Duiveland in de winter van 1995/96.

Dank

De leden van de VWG Schouwen-Duiveland gaven hun actieve medewerking. Vele anderen gaven hun meldingen per brief of telefoon door aan de Roofvogelwerkgroep Schouwen-Duiveland. Zonder hun hulp was deze telling niet gelukt.

Literatuur

- van 't Hof R. 1990. Roofvogeltellingen op Schouwen-Duiveland. *Zêêlieven* 6(3): 38-39.
 van 't Hof R. 1994. Roofvogeltellingen op Schouwen-Duiveland. *Zêêlieven* 10(2): 28-31.
 Vergeer J.-W. 1993. Wintervogels in Westerschouwen. *Zêêlieven* 9(4): 64-72.

Adres: Esdoornstraat 15, 4306 AC Nieuwerkerk.

Extreem laat broedgeval van Torenvalk in een kauwenkolonie nabij bebouwing

Bert Dijkstra

Sinds 1993 worden dichtbij de bebouwing van Appelscha jaarlijks twee paar Torenvalken aangetroffen. De vogels broeden hier in torenvalkkasten of in melkbussen die in bomen zijn opgehangen op 80-100 m van de lintbebouwing. Deze broedgevallen volgden op enkele jaren waarin legsels van Torenvalken mislukten in het aangrenzende cultuurlandschap. Twee van die mislukkingen konden worden toegeschreven aan Haviken die het torenvalkvrouwkje in de broedfase hadden gepakt. Het is niet uitgesloten dat deze gebeurtenissen de Torenvalken ertoe hebben bewogen in de buurt van bebouwing te gaan broeden.

Concurrentie met Kauwtjes

De kasten en melkbussen hangen op enige afstand van elkaar. Een uitzondering hierop vormt een cluster van drie melkbussen en 1 houten nestkast in een els aan de Vaart ZZ te Appelscha. In de bouwfase worden soms verbeterde gevechten door groepen Kauwtjes (tot 23 ex.) gevoerd om de vier broedplaatsen. In 1995 en 1996 mengde zich ook een paartje Torenvalk in deze strijd. In het voorjaar van 1995 werd in de directe omgeving van de kauwenkolonie gebaltst, waarbij eenmaal het vrouwkje voor de opening van de nestkast werd waargenomen. De Torenvalken verhuisden later naar een melkbus waar ze het jaar daarvoor ook al hadden gebroed. Voorheen broedden er altijd Kauwen in de melkbus, maar die zijn met de komst van de Torenvalken verdwenen. Het is aannemelijk dat Torenvalken in staat zijn om Kauwen die niet in kolonieverband broeden te verdrijven. Waarschijnlijk ligt dit anders wanneer er een poging wordt ondernomen in een kauwenkolonie. In het voorjaar van 1996 werd tweemaal een verbeterde gevecht tussen Kauwtjes en het mannetje Torenvalk vastgesteld. Op 9 mei bevond zich in een houten nestkast een luid krijsende Torenvalk, en hipten op en rond de kast zeven Kauwtjes. Uiteindelijk nam één Kauwtje een kijkje in de opening waarna plotseling de hele groep wegvloog. Deze reactie werd veroorzaakt door het mannetje Torenvalk dat op de Kauwen invloog. Het mannetje zette de achtervolging in op een van de Kauwen. Spoedig hield hij het echter voor gezien en vloog terug. Het vrouwkje had inmiddels de nestkast verlaten. Beide vogels vlogen luid kekkerend rond. Bij inspectie bleek zich in de nestkast een nieuw nest van een Kauwtje te bevinden. In de kast lagen ook enkele borstveertjes van de Torenvalk. Ook in de melkbussen hadden Kauwen volledig voltooide nesten, maar nog geen eieren. Op 11 mei werden er wederom schermutselingen waargenomen rond de houten kast. Nu was er een groep van 23 Kauwen in de nestboom neergestreken. Terwijl de Kauwen onderling strijd voerden, begon het vrouwkje Torenvalk weer vanuit de kast te roepen. Toen de strijd onder de Kauwtjes geluwd was, verliet het vrouwkje de kast

en ging op een dode zijtak van een els zitten. Spoedig kwam het mannetje aanvliegen en volgde een copulatie. Het leek erop alsof de vestiging van de Torenvalken definitief was geworden. Echter, bij de nestcontrole op 19 mei waren er geen Torenvalken aanwezig. In alle nesten lagen gecompleteerde legfels van Kautwtjes.

Nieuwe poging

Inmiddels werd duidelijk dat de Torenvalken zich net als in 1995 hadden verplaatst naar de "buurman". Bij een controle begin juni lag er in de melkbus 1 koud ei met daarin een afgestorven embryo. De oorzaak van de mislukking is onbekend. Einde verhaal, leek het. Maar op 27 juni werd de aandacht opnieuw getrokken door een man Torenvalk die fel alarmeerde bij het passeren van een volwassen man Havik. Onmiddellijk werden alle broedplaatsen van de kauwenkolonie gecontroleerd. Uiteindelijk bleek één melkbus een 4-legsel van de Torenvalk te bevatten. Mogelijk ging het om een nalegsel (legsel dat wordt geproduceerd na het mislukken van een eerder legsel in hetzelfde jaar door hetzelfde paar). Op 23 juli waren alle eieren uitgekomen. Het verschil in leeftijd tussen het oudste en het kleinste jong was aanzienlijk (zie foto). Dit werd ook zichtbaar tijdens het ringen en wegen door Janco Mulder op 1 augustus: vleugellengte resp. 115, 114, 96 en 44 mm, gewichten resp. 210, 200, 210 en 120 gram. Alle jongen waren vrouwtjes. Op basis van de vleugellengte van het oudste jong werd een legbegin van 14 juni uitgerekend, hetgeen als zeer laat mag worden beschouwd. De drie grootste jongen verlieten op 18-9 het nest, het kleinste nam op 27 augustus de wieken. Het oudste vrouwtje verdrong op 28 augustus in een veedrinkbak. Op 9 september bleek het aantal jongen tot twee te zijn geslonken.

Adres: Vaart zz 106, 8426 AJ Appelscha

Foto: let op het verschil in leeftijd (Bert Dijkstra)

Torenavalkperikelen 2

Sake de Vlas

Eigenlijk ben ik een gelukkig mens. Niet dat ik een Ferrari tot mijn beschikking heb of andere jet-set zaken, nee het is meer de plaats waar ik woon en de vogels die zich ongevraagd aandienen.

Mijn huis staat op een lapje grond in de buurt van Eext, waar de Hondsrug overgaat in het Hunzedal. De akkers zijn doorregen met bosjes en wallen en aan het einde van het zandpad begint een uitloper van de boswachterij Anloo. In die uitloper heeft een aantal jaren geleden regelmatig een Boomvalk gezeten. De laatste jaren doet een Havik er pogingen om tot broeden te komen. Dat lukt soms wel, soms niet. In 1995 was het stelletje er wel, maar zonder succes. Het is ook de plaats waar in 1988 een paartje Rode Wouw regelmatig gezien werd tijdens een vruchteloze broedpoging. Schuin voor mijn huis, op zo'n 200 m lukt het een buizerdstelletje al jaren wél om een broedsel groot te brengen. Hetzelfde geldt voor een stelletje schuin achter mijn huis op 300 m afstand.

In het voorjaar is het dus elke dag wel bingo. Het summum is een torenvalkstel dat in een nestkast nestelt op mijn lapje grond. Op de rand van het weiland en de naastgelegen akker is een bescheiden boomsingel en daarin staat een paal met een kast. Jaren geleden stak de paal nog ruim boven de boomtoppen uit, nu heeft hij al schaduw van een eik. Dat is wel prettig voor het broedende vrouwtje en de jongen.

In het voorjaar begint het feest. Man en vrouw komen de kast inspecteren en doen pogingen om het territorium te heroveren. Dat gaat niet zonder slag of stoot, want in de bosrand, op 60 m afstand, hangt een bosuilkast die wordt bewoond door een commune Kauwen. Die hebben als dependance de torenvalkstellingskast op het oog. Het duurt een paar dagen en dan zijn de grenzen weer vastgesteld. Er wordt in de loop van het seizoen nog vaak over en weer gepest, maar dat schijnt zo te horen. Dan begint het gebedel van het vrouwtje en het prooi brengen van het mannetje. Tot de drukte afneemt en het vrouwtje broedt.

Het wordt een gewoonte: als je buiten komt, let je op de kast. Zijn ze er en wat doen ze? Als het een dag rustig is, maak je je zorgen. Echt leuk wordt het als de jongen zo groot zijn dat je ze kunt zien. Eerst in de kast, later op de rand, vleugeloefeningen, gebedel om voedsel, rondspringend met een prooi en na verloop van tijd het uitvliegen. Dat is ook de tijd om je pontificaal op het terras te installeren. Stel je het voor: fototoestel en telescoop op het statief, een makkelijke stoel met een kussentje, een parasol en een pilsje als het warm is. Genieten in het kwadraat in je eigen tuin!

Dit jaar niet dus. Terwijl ik het slijk der aarde bij elkaar scharrel op mijn werk, belt mijn vrouw: "Of ik al in het weiland gekeken heb, want er is iets ergs gebeurd?"

"Iets ergs, wat dan?"

"Iets heel ergs, meneer Torenavalk is dood, er ligt een bos veren in het weiland".

Het is treurig voor meneer Torenavk en voor ons ook, maar voor de familie Havik aan het eind van het zandpad ligt dat anders. Bovendien, meneer Torenavk zat ook altijd wel erg opvallend in de top van een ijle berk en dat is vragen om moeilijkheden.

's Avonds ga ik kijken bij de familie Havik. Een torenvalkveertje bij het grote horst bewijst mijn vermoedens.

Desalniettemin heb ik van mijn stoel met kussentje, parasol en pilsje genoten: door de Buizerds. Het stuiten, mauwen, het zweven en cirkelen, de bedelende jongen met hun onhandige vlieg oefeningen.

Volgend jaar komt er wel een nieuwe meneer Torenavk, die niet zo stom is. Of de familie Havik komt niet terug. We zien wel.

Adres: Heiakkers 3, 9463 TN Eext.

Foto: De nestkast met bewoner (Sake de Vlas)

Oproepen en mededelingen

MILVUS bestaat 5 jaar

MILVUS, het Vlaamse tijdschrift voor studie en bescherming van roofvogels, viert dit jaar zijn vijfjarige bestaan. Bij deze de hartelijke gelukwensen van de Werkgroep Roofvogels Nederland. Jaarlijks verschijnen er vier nummers van MILVUS, gevuld met wereldwijde informatie over roofvogels. De naam van het op A4-formaat uitgegeven tijdschrift werd in 1996 gewijzigd in MILVUS *news*. Een abonnement kost f15.- per jaar. Naast het uitgeven van een tijdschrift wordt ook voorlichting gegeven. Momenteel worden inventarisatiegegevens van roofvogels ingezameld. Het gaat om broedende, doortrekkende en pleisterende roofvogels. De bedoeling is om binnen enkele jaren een boek te publiceren: Dagroofvogels in Vlaanderen, vroeger en nu. Iedereen die informatie heeft, wordt gevraagd contact op te nemen met: Eddy G.S. Gadeyne, Roggereep 20, B-9960 Assenede, België.

WRN roofvogelkaarten in de uitverkoop

Voor al uw verjaardags- en Nieuwjaarswensen en overige gelegenheden: stuur een roofvogelkaart! Tevens zeer geschikt als kado en voor opname in een kerstpakket. Tip voor de werkgevers onder U, of pols uw werkgever eens of hij er voor voelt om de kaarten op te nemen bij de kerstattractie aan zijn personeel. Ze zijn mooi, niet duur en hij steunt er een goed doel mee. De prijzen zijn aanzienlijk verlaagd: 10 verschillende ansichtkaarten komen op fl. 6,50 per set, Wanneer U 10 sets tegelijk besteld kosten ze fl. 5,--/set. (Voorheen fl. 7,50).

De acht dubbele kaarten met enveloppe in fraaie verpakking worden vanaf heden aangeboden voor fl. 7,50/set. Wanneer U 10 sets tegelijk besteldt zakt de prijs tot fl. 6,50/set. (Voorheen fl. 10,--). Voor bestellingen: zie de bestelstrook in deze Takkeling.

Poster , T-shirts en sweaters

Op het ogenblik zijn de voorbereidingen voor een grote poster (70x90) over het leven van de Grauwe Kiekendief flink gevorderd. Tevens willen we nieuwe t-shirts en sweaters op de markt brengen. We proberen dit allemaal rond te krijgen voor de eerstkomende Landelijke Roofvogeldag op 15 februari a.s.

Roofvogelhandleiding bijna klaar

Het schrijfwerk aan de roofvogelhandleiding zit er op. Op dit moment wordt de tekst

door enkele kritikasters door de mangel gehaald. Als alles meezit, en waarom niet, komt het boekje in februari uit. Op de Landelijke Roofvogeldag in Meppel. Ruim op tijd voor het komende broedseizoen!

Het boekje is bedoeld voor de veldwaarnemer die wat meer wil dan alleen maar kijken of tellen. Het staat propvol met informatie over de manieren van tellen, hoe nesten te zoeken en te controleren, hoe nestjonge roofvogels te meten (en ook: wat te meten), methoden van voedselonderzoek en habitatmeting, gebruik van ruiveren voor individuele herkenning van roofvogels en leeftijdsbepaling, wat te doen bij het vinden van dode roofvogels of na vaststelling van vervolging, hoe de gegevens uit te werken, naar geslacht gesplitste groeicurves, formulieren, wijze woorden, opgeheven vingertjes, en ga zo maar door. Het is een onmisbare aanvulling op de Ecologische Atlas van Nederlandse Roofvogels en (bij de WRN) te koop met een flinke korting voor de WRN-leden!

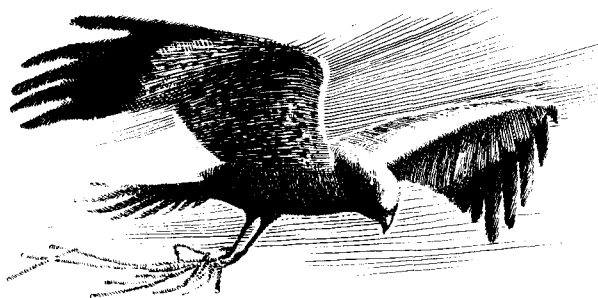
Nestkaarten

Vraag ze aan bij SOVON (024-6848111), vul ze volledig in en retourneer de kaarten naar SOVON (Antwoordnummer 2505, 6573 ZX Beek-Ubbergen) of de regionale WRN-coördinator (adressen op binnenzijde Takkeling). Let wel: ook uw Merel in de tuin, Koolmees in de nestkast of Turkse Tortel bij de burens kan op zo'n kaart worden ingevuld.

Derde Landelijke Roofvogeldag

In deze Takkeling zit een aanmeldingsstrook voor opgave van deze dag die wederom in de Stadsschouwburg te Meppel wordt gehouden op zaterdag 15 februari 1997. De Landelijke Roofvogeldag is in eerste instantie bedoeld voor de WRN-leden en in tweede instantie, wanneer er nog ruimte is, voor overige belangstellenden.

In de zaal passen 500 mensen. Wanneer na 1 januari blijkt dat de zaal nog niet geheel gevuld is door WRN'ers, kunnen ook niet-WRNers zich opgeven. Wanneer het aantal van 500 deelnemers is bereikt wordt de inschrijving gesloten.

Tekening: Gilbert van Avermaet

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Allen P.E., Goodrich L.J. & Bildstein K.L. 1996. Within- and among-year effects of cold fronts on migrating raptors at Hawk Mountain, Pennsylvania, 1934-1991. Auk 113: 329-338. Zuidwaartse trek van roofvogels wordt in NO-USA al lang geassocieerd met de passage van koufronten. Een nadere analyse laat zien dat 12 van de 14 roofvogelsoorten in significant grotere aantallen langstrokken in de 1-3 dagen volgend op de passage van een koufront. Echter, het jaarlijkse aantal doortrekkers bleek niet afhankelijk te zijn van het aantal koufronten dat tijdens een herfstperiode passeerde.

Anonymous. 1996. La migration postnuptiale du Circaète Jean-le Blanc à travers les Pyrénées. Organbidexka Col Libre, 2 pp.

Gebaseerd op tellingen in de herfst op meerdere plekken in de Pyreneeën in 1981-94 wordt het doortrekverloop van Slangenarenden geschetst. Trek piekt eind september, speelt zich af tussen 8 en 16 uur en is aan de oostzijde van de Pyreneeën het sterkst. Adulte vogels lijken gemiddeld eerder te passeren jonge (echter, steekproefgrootte per decade wordt niet gegeven). Over de periode 1981-94 lijkt een lichte toename in doortrekkende aantallen te bestaan.

Arroyo B.E. 1995. Breeding ecology and nest dispersion of Montagu's Harrier *Circus pygargus* in Central Spain. DPhil Thesis. University of Oxford. 194 pp. Bespreking in Ibis 138: 595-596.

Stabiele, overwegend monogame populatie van 45 paren. Sexratio onder nestjongen week niet af van 50-50-verhouding. Broedende eerstejaars vrouwtjes waren erg zeldzaam in de populatie; één eerstejaars mannetje broedde succesvol. Meeste eerstejaars broedden niet en verbleven niet de hele zomer in het studiegebied. Hazen *Lepus granatensis* waren een belangrijke prooi, maar jonge vogels en sprinkhanen werden veel gepakt vanaf het moment dat ze talrijker werden. Voedselaanbod was belangrijkste determinant van het broedsucces. Aandeel jongen dat terugkeerde in het geboortegebied leek gekoppeld te zijn aan hun conditie op moment van uitvliegen (en dus voedselaanbod). Jongenproductie beliep c. 2 jongen/paar. Gemiddeld ging 11% van de nesten en 25% van de jongen verloren door oogstwerkzaamheden. Ruimtelijke spreiding niet homogeen, maar óf solitair óf in groepen van 2-16 paren. In groepsverband broedende Grauwe Kieken waren minder succesvol dan solitaire, althans in jaren met laag voedselaanbod. Blijkbaar is er voedselconcurrentie onder die omstandigheden. Ander nadeel van groepsbroeden is de kans op buitenechtelijke copulaties, zichtbaar in hogere paringsfrequentie en meer agressie tussen de mannetjes in de fase voorafgaande aan de eileg. Voordeel van groepsbroeden is tijdige detectie van predatoren.

Biemans J. & Linsen F. 1996. Broedsucces in het Limburgse in 1996. Slechtvalk Nieuwsbrief 2(1): 6-7.

Zelfde adulte vrouw Slechtvalk (sinds 1992) en vermoedelijk dito man op nestplaats centrale Limburgse Maas. Gevechten met vreemde vrouw in nawinter. Op 20 maart zeker broedend. Op 22 april voor het eerst voeding gezien. Op 11 mei 2 mannetjes en 1 vrouwtje geringd (4 weken oud; welke kleuringscombinatie?). Op 24 mei eerste vlucht van mannetje. Op 27-30 mei uitgevlogen; na 31 mei nog slechts 2 jongen te zien.

Bijlsma R.G. 1996. Broedduur en uitkomstvolgorde van de eieren van de Havik *Accipiter gentilis*. Limosa 69: 67-71.

De secundaire sexratio van Haviken is in het voordeel van mannetjes. Het percentage mannetjes onder nestjongen neemt toe naarmate Haviken later met de eileg beginnen. Hoe wordt dat gestuurd? En heeft de legvolgorde binnen een nest te maken met de latere geslachtsverhouding? Tot nu toe werd steeds aangenomen dat de leeftijdsverhouding binnen een nest overeenkwam met de legvolgorde. Zo simpel is dat echter niet. Haviken beginnen namelijk pas halverwege de eileg serieus met broeden. Zodoende zou het als tweede gelegde ei in theorie als eerste kunnen uitkomen. Bij

nader onderzoek bleek echter de uitkomstvolgorde gelijk te zijn aan de legvolgorde. De leeftijden van nestjongen reflecteren dus de juiste legvolgorde. Overigens was het wel zo dat de broedduur van het eerste ei varieerde naar gelang de legselgrootte (hoe groter het legsel, hoe langer het duurde voordat het eerste ei uitkwam). Dat is belangrijk te weten als het legbegin op grond van de leeftijd van de nestjongen moet worden berekend.

Boddaert R. 1996. AWD-Waterspreeuw exit? Fitis 32(1): 33.

Havik zou pogingen hebben gedaan een Waterspreeuw te vangen (indirecte waarneming).

Chitty D. 1996. Do lemmings commit suicide?: beautiful hypotheses and ugly facts. Oxford University Press, New York. ISBN 0-19-509786-6. Prijs f 61.50.

Voor wie meer wil weten over de oorzaken van het cyclische aantalsverloop van muizen (hoofdvoedsel van veel uilen en roofvogels), is dit een interessant boek. Kruising tussen autobiografie, wetenschapsfilosofie en résumé van onderzoek naar muizen in de afgelopen 70 jaar. Chitty heeft zich altijd verzet tegen de heersende mening onder biologen dat aantallen worden bepaald door ziekte, predatoren of parasieten en voedselaanbod (dichtheidsafhankelijke regulatie). Chitty dacht meer aan zelfregulatie, teweeggebracht door gedragsveranderingen in de verschillende fases van de aantalscyclus. Dit boek beschrijft de pogingen de Chitty-hypothese te toetsen (zonder succes overigens, wat niet wil zeggen dat de hypothese is gefalsificeerd).

Dekker D. 1996. Hawks: hunters on the wing. NorthWord Press, Minocqua. ISBN 1-55971-538-3. 144 pp. Prijs £17.-.

Verhalende beschrijving van de tien talrijkste Noordamerikaanse roofvogelsoorten, gebaseerd op handboekinformatie en zelf waargenomen anecdotes. Gelardeerd met fraaie kleurenfoto's. Geen cijfermatige informatie in tabelvorm of figuren.

Tekening Gilbert van Avermaet

van Dijk J. 1996. Overwinterende Slechtvalken bij Zwolle. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 2(1): 10-11. Wel en wee van paartje Slechtvalk op de Harculo centrale bij Zwolle: mannetje in jeugdkleed, vrouwtje adult (mannetje gekleurind, afkomstig uit het Zuidzweedse Halland). Laatste waarneming man 2 april.

Erhart F. 1996. Rode Wouw blijft hangen. *Vlerk* 13(1): 23-25.

Sommatie van waarnemingen van Rode Wouw rond Arnhem in 1979-94 (tôt 25 ex./jaar). In 1995 verbleef adult ex. (1x ook 2 ex.) rond Terletse Hei van 8 t/m 17 april. Geen nestindicaties.

Forsman D. 1995. Field identification of female and juvenile Montagu's and Pallid Harriers. *Dutch Birding* 17: 41-54.

Uitstekend overzicht van onderscheid tussen vrouwtjes en juvenielen van Grauwe en Steppenkiekendief, inclusief enkele niet eerder opgemerkte kenmerken.

van Geneijgen P. 1996. Gepaarde Slechtvalken en zomerwaarnemingen. Een overzicht vanaf augustus '95 t/m juni '96, plus nagekomen bericht. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 2(1): 2-3, 12.

In winter 1995/96 5 paren onder observatie: broedpaar in Limburg, standvogel (man) met overwinteraar in Nijmegen, paar in Noord-Holland (aldaar in juli 1994 2 jongen gezien), 2 overwinteraars in Zwolle en 2 overwinteraars langs de Rijn. Een tweede paar bracht 2 jongen groot op een industriebouwwerk in Limburg, op 18 juni vloog een uitgevlogen wijfje tegen het raam (opgelapt en losgelaten). Andere jong nog op 26 juni in gezelschap ouders waargenomen.

Grieve A. 1996. Spring raptor movements at Gebel el Zeit, Egypt. *Sandgrouse* 18: 61-63.

Tellingen van roofvogeltrek aan de mond van de Golf van Suez. Gezien verschillen in aantallen en soortensamenstelling van trek bij Suez en Eilat zou Gebel el Zeit goede trek moeten opleveren. Dat klopte voor alle algemene soorten, met uitzondering van Schreeuwarend.

Jager L.P., Rijnierse F.V.J., Esselink H. & Baars A.J. 1996. Biomonitoring with the Buzzard *Buteo buteo* in The Netherlands: heavy metals and sources of variation. *J.Orn.* 137: 295-318.

Onderzoek aan voorkomen van zware metalen in lever, nieren en poten van Buizerds in Nederland. Bij vermindering van de conditie werden eerst de vetreserves aangesproken, pas daarna de proteïnereserves. Dalende reserves gingen op hun beurt gepaard met relatieve toeneming (g/kg droge stof) van zware metalen in lever en nieren (uiteraard blijft hoeveelheid gelijk). De noord-zuid gradiënt in depositie van lood en cadmium in Nederland werd teruggevonden in de Buizerds. Verhaal helaas warrig opgeschreven, in soms onbegrijpelijk Engels.

Kenward R.E. 1996. Goshawk adaptation to deforestation: does Europe differ from North America? *In: Bird D.M., Varland D.E. & Negro J.J. (eds.), Raptors in human landscapes*, pp. 233-243. Academic Press, London.

In Noord-Amerika nestelen Haviken vooral in aaneengesloten bosgebieden. In boreale bossen van Europa ligt dichtheid lager, zijn er minder overwinterende juvenielen en zijn activiteitsgebieden groter in boreale bossen dan in sub-boreale landschapsmozaïek (afwisseling bos en cultuurland). Telemetrie laat zien dat Haviken bij voorkeur jagen in gebieden met groot voedselaanbod; daar is foerageergebied ook het kleinst en trekken jonge vogels naartoe. Blijkbaar zijn deze gebieden optimaal voor Europese Haviken, dus waarom niet voor Noordamerikaanse? Het voedselaanbod in de broedtijd is in Noord-Amerika vermoedelijk minstens even goed als in Europa (bedoeld wordt Noord-Europa), maar in de winter is de situatie in sub-boreale Noordamerikaanse gebieden minder gunstig, vooral voor mannetjes. Bovendien hebben Noordamerikaanse Haviken met geduchte concurrentie te maken van Oehoes en diverse Buteo-soorten. Creëren van kaalkappen vergroot concurrentie.

Kjellén N. 1996. Brun kärnhök: en framgångsrik art en enligt riksinventeringen 1995. *Vår Fågelvärld* 55(4): 6-15.

Inventarisatie van Bruine Kiekendief in Zweden in 1995: 1186 paren geteld en 1402 geschat, ofwel sterke toename sinds 1979 (toen 508 paren). Aantallen verdeeld naar provincie (talrijkst in zuidelijke helft van Zweden). Toename komt overeen met doortrekcijfers bij Falsterbo (sinds 1988 sterke toename). Lokale reproductiecijfers vermeld (gemiddeld aantal jongen/paar, zonder n te noemen).

Klaassen R. 1996. Slechtvalken in de uiterwaarden. *Slechtvalk Nieuwsbrief* (2(1): 4-5.

Paar aanwezig in uiterwaarden Rijn (geen nadere lokatie), met waarneming van mislukte paring (op welke datum?) en laatste waarneming op 5 maart. Als prooi aangetroffen: 4 tamme duiven, 2 holenduiven, 2 wilde eenden, 1 krakeend, 4 meerkoeten, 2 kokmeeuwen, 1 watersnip, 1 Kievit, 2 zwarte kraaien, 1 kramsvogel en 1 zanglijster.

Leroux A. & Bretagnolle V. 1996. Sex ratio variations in broods of Montagu's Harriers *Circus pygargus*. J. Avian Biol. 27: 63-69.

De geslachtsverhouding onder 368 grote nestjongen van Grauwe Kiekendieven (in 145 broedsels in 1987-93) leverde een bijna-significant groter mannen-aandeel op (203 mannen, 165 vrouwen). Eerste eieren binnen een legsel resulteerden vaak in vrouwen, de overige vaker in mannen. Ook de koloniegrootte leek van invloed te zijn op de sexratio, echter niet voedselaanbod, legdatum, broeddichtheid en broedsucces.

Lontkowski J. 1995. Die Unterscheidung von Korn - *Circus cyaneus* -, Wiesen - *C. pygargus* und Steppenweihe *C. macrourus*. Limicola 9: 233-275.

Voor wie de verschillen tussen juveniel en adult vrouwtje Blauwe Kiekendief nog niet weet, hier voor de zoveelste maal de uitleg (inclusief talloze foto's).

Marcus P. 1996. Het eerste broedgeval van de Havik *Accipiter gentilis* aan de noordkant van het Amsterdamse Bos in 1995. Gierzwaluw 34(1/2): 12-29.

Succesvol nest in Oeverlandenreservaat, twee mannetjes en een vrouwtje vliegvlug (25 juni takkelingenstadium). Verder beschrijving vondst subadulte man in Landschapspark de Groenlanden (20-12-1995), mogelijk man van broedpaar Oeverlanden. Aldaar in voorjaar 1996 subadulte vrouw en juveniele man baltend. Kans dat er meer Haviken in Amsterdamse Bos hebben gebroed, maar gemist door geringe interesse vogelaars. Ook Buizerds talrijker dan verwacht, namelijk in 1995 minstens vier nesten en twee vermoedelijke broedgevallen. Verder informatie over interacties tussen de verschillende roofvogelsoorten, voedselkeus en broedgevallen in de omtrek van Amsterdam (geval in Buitenveldert, genoemd in De Takkeling 3(2), wordt in twijfel getrokken).

Möller D. 1996. Sperber-Weibchen (*Accipiter nisus*) schlägt Zwergfließermaus (*Pipistrellus pipistrellus*). Charadrius 32: 43.

Sperwervrouwtje vangt overdag (14.00u) op 23 april 1994 een jagende dwergvleermuis in de lucht.

Müskens G. & Möller D. 1996. Vondst van een Slechtvalk met satellietzender (sic) in Zeeland. Slechtvalk Nieuwsbrief 2(1): 8-9.

In september 1995 werd op Tholen een doosje met antenne gevonden dat met behulp van een gordel was bevestigd aan een vogelskelet. Navraag leerde dat het om een satellietzender ging, vermoedelijk van een Slechtvalk. Dit werd later bevestigd door vondst van poot met Russische ring. Het was een vrouwtje Slechtvalk, op 14 juni 1994 geringd op Kola schiereiland bij Krasnostshele (2514 km afstand van vindplaats). Twee Slechtvalken werden in zomer 1994 met zenders uitgerust, waarna de overwinteringsgebieden in Spanje en Zuid-Frankrijk konden worden getraceerd. Vermoedelijk was de vogel van Tholen één van deze twee.

Newton I. 1996. Sparrowhawks in conifer plantations. In: Bird D.M., Varland D.E. & Negro J.J. (eds.), Raptors in human landscapes, pp. 191-199. Academic Press, London.

In Groot-Brittannië hebben Sperwers voorkeur voor nestelen in naaldbos in plaats van inheemse loofbos, ondanks lagere prooidichtheid in coniferenaanplantingen. In Zuid-Schotland nestelden Sperwers niet op willekeurige plekken in naaldbos, maar op die plaatsen waar nestsucces aantoonbaar het best was. Vestiging trad op na eerste dunning van aanplantingen, gewoonlijk rond 20ste jaar. In daaropvolgende 10 jaren bleef nestsucces hoog en vestigingsduur constant. Bij ouder worden van opstanden liepen beide terug. Het bosbeheer zorgde via velling en herinplant voor min of meer gelijkblijvend aanbod van geschikte broedgelegenheid. Sperweraantallen bleven daardoor ongeveer gelijk, omdat desertie van te oude opstanden werd opgevangen door vestiging in jonge opstanden.

Newton I. & Wyllie I. 1996. Monogamy in the Sparrowhawk. In: Black J.M. (ed.), Partnerships in birds: the study of monogamy, pp. 249-267. Oxford University Press, Oxford. In drie studiegebieden in Engeland en Schotland liepen de broedvogelaantallen resp. terug, waren

ze stabiel of namen ze toe. De toenemende populatie telde een groter aandeel eerstejaars broedvogels, en wisselingen van territorium en partner waren minder frequent dan in de andere gebieden. Dit had vermoedelijk te maken met verminderde competitie om nestplaatsen. Monogamie was de regel maar doordat de jaarlijkse sterfte 30-40% bedroeg en veel van territorium werd gewisseld, waren de mogelijkheden om een langdurige paarband aan te gaan gering. In twee Schotse gebieden wisselde 54% van de Sperwers van partner van het ene op het volgende jaar (16% daarvan door scheiding), in Engeland was dat 38% (10% scheiding). Een paarband van langer dan 4 jaar werd niet bekend. Trouw aan de partner hing voornamelijk af van trouw aan de broedplaats. Vogels van dezelfde leeftijd vormden vaker een paar dan verwacht kon worden via toeval, vooral bij eerste- en ouderejaars vogels. Sperwers die hetzelfde territorium en dezelfde partner behielden, produceerden over een 2-jaars periode meer jongen dan vogels die hetzelfde territorium bezetten maar van partner wisselden, en die kregen op hun beurt weer meer jongen dan vogels die beide wisselden. Geringe territoriumtrouw en partnertrouw en slecht broedsucces werden waarschijnlijk veroorzaakt door een laag voedselaanbod ter plaatse. Kortom, partnertrouw hangt af van de kwaliteit van de broedplek en wisselingen van partner worden veroorzaakt door het lokale voedselaanbod.

Nurse A. 1996. Bird of prey persecution in the United Kingdom in 1995. Royal Society for the Protection of Birds, Sandy.

Overzicht van de bewezen gevallen van roofvogelvervolging in Groot-Brittannië in 1995: 27x misbruik van vergif (vooral alfa-chloralose, maar ook mevinfos en carbofuran), 81x (op een totaal van 224 gemelde incidenten) afschot en andere vormen van destructie als klemmen (vooral nabij uitzetplaatsen voor Fazanten) en vallen en 33x uithalen van nesten (vooral Slechtvalk, maar ook Havik, Visarend, Steen- en Zeearend). Vergeleken met 1994 was er sprake van een toename van vervolging. Deze aantallen zijn minima, omdat roofvogelvervolging in Groot-Brittannië nog veel moeilijker is aan te tonen dan in Nederland (veel particulier grondbezit, waar de toegang voor het publiek verboden is en waar jachttopzichters de dienst uitmaken). Net als in Nederland is er echter een tendens om steeds strengere straffen op te leggen aan overtredders (forse geldboetes).

Olsen P. (ed.) 1993 (in werkelijkheid in 1996 uitgekomen). Australian Raptor Studies. Australasian Raptor Association, Victoria. ISBN 1 875122 05 2. 344 pp. Prijs f 100.-.

Ook aan de andere kant van de wereld leven roofvogels en wonen roofvogelfielen. Dit boek omvat bijdragen gehouden tijdens de 10de conferentie van de Australaziatische Roofvogelgroep in 1989. Veel aandacht gaat uit naar de Slechtvalk, maar ook uilen, beschermingsmaatregelen, trek en ringen, fysiologie, anatomie en gedrag komen aan de orde bij een reeks van roofvogelsoorten uit Australië. Hoewel betrekkelijk arm aan roofvogelsoorten komen diverse juweeltjes voor, waaronder de oogverblindende Grijsze Havik.

Oude Veldhuis M. & van den Akker P. 1996. De Blauwe Kiekendief op slaapplekken in Twente in de winter van '94/'95. Ficedula 25: 2-4.

Tellingen op Aamsveen, Engbertdijksvenen, Haaksbergerveen, Wierdense Veld en Witte Veen. Op Engbertdijksvenen maxima van 11 vogels in eind december en 10 vogels in eerste helft februari 1994/95. Rond 50% van Blauwe Kieken in vrouwkleed.

Pandolfi M., Giacchini P. & Giuliani A. 1995. (Nesting ecology and predation in Montagu's Harrier (*Circus pygargus*)). Suppl. Ric. Biol. Selvaggina XXII: 97-103.

Marche regio in Italië, 1991-93: 37 nesten van Grauwe Kieken onderzocht. Paren met nesten in een natuurlijke vegetatie hadden beter broedsucces dan paren in cultuurland. Predatie door terrestrische zoogdieren was de belangrijkste mislukningsfactor (mensen uitgezonderd). De grootste dichtheid was 3 nesten op 384 m², met een minimumafstand tot het dichtstbijzijnde buurnest van 24 m.

Pandolfi M., Savelli F. & Fucili E. 1995. (Analysis of a case of bigamy in Montagu's Harrier (*Circus pygargus*)). Suppl. Ric. Biol. Selvaggina XXII: 155-157.

In een bigaam broedgeval van een Grauwe Kiekendief was het broedsucces gering, waarschijnlijk vanwege de veel geringe prooiaanvoer per uur na het uitkomen van de eieren (0.17 tegen normaal 0.38 prooien/uur).

Pendleton, B.A.G., Millsap B.A., Cline K.W. & Bird D.M. (eds.) 1987. Raptor Management Techniques Manual. National Wildlife Federation, Washington D.C. XIII + 420 pp. ISBN 0-912186-82-8. £40.20.

Een ongewijzigde heruitgave in 1996 van dit belangrijke werk, waarin Noordamerikaanse roofvogelfreaks hun licht laten schijnen over veldmethoden (niet alleen technieken van onderzoek, maar ook factoren die daarop van invloed zijn en hoe een studie opgezet moet worden), wijzen van voedselonderzoek (en methoden van uitwerking), meten van habitatkenmerken (inclusief analyse), vangen en afhandelen van roofvogels, methoden van roofvogels merken (van ringen tot verven, veren afknippen, gebruik van radio-isotopen, chips, nekbanden, vleugelflappen, enzovoort), beheersmaatregelen (zeer uitgebreid) en laboratoriumtechnieken (van anatomie en systematiek tot fysiologie, hematologie, energiehuishouding, toxicologie en kweken in gevangenschap). In Europa is geen vergelijkbaar werk voorhanden. De heruitgave is uiterst welkom, omdat dit losbladige systeem (in een ringband, helaas een waardeloos systeem) al geruime tijd niet meer verkrijgbaar was. Het is te bestellen bij de Natural History Book Service, 2-3 Wills Road, Tones, Devon TQ9 5XN, UK (Tel. +44 1803-865913, Email: nhbs@nhbs.co.uk, Web Site: <http://www.nhbs.co.uk>) en heeft als bestelnummer 02936R.

Petty S.J. 1996. Adaptations of raptors to man-made spruce forests in the uplands of Britain. In: Bird D.M., Varland D.E. & Negro J.J. (eds.), Raptors in human landscapes, pp. 201-214. Academic Press, London.

In afgelopen 75 jaar zijn in Groot-Brittannië uitgestrekte naaldbossen aangeplant, ten detrimente van loofbos, hoogveen en heide. Veel van dit bos is in korte tijd aangelegd, wat leidde tot een uniforme leeftijdsopbouw. Er wordt voorgesteld om met behulp van kleinschalige kaalkap een mosaiek van bos in verschillende leeftijdsstadia te creëren. Van de 16 roofvogelsoorten hebben de meeste geprofiteerd van de bosaanplant of maakte het niet veel uit. Alleen Blauwe Kiekendief en Steenarend waren slecht af, omdat de open heide hun belangrijkste foerageergebied is; bij de uilen gold hetzelfde voor de Velduil.

Petty S., Patterson I.J., Anderson D.I.K., Little B. & Davison M. 1995. Numbers, breeding performance, and diet of the sparrowhawk *Accipiter nisus* and merlin *Falco columbarius* in relation to cone crops and seed-eating finches. *Forest Ecology and Management* 79: 133-146. In 1990/91 produceerden de fijnsparran in Kielder Forest (Northumberland) zeer veel zaaddragende kegels, echter niet in 1991/92. In het goede zaadjaar kwamen kruisbekken en sijen massaal tot broeden, waardoor de totale zangvogeldichtheid in 1991 4x hoger lag dan in 1992. Sperwers leken hiervan te profiteren, want hun broedvogelaantallen en jongenproductie stegen enorm: in 1991 werden 7x zoveel jongen grootgebracht als in 1992! Smellekens gingen zich niet te buiten aan kruisbekken en sijen, en hun reproductiecijfers waren in 1991 en 1992 nagenoeg gelijk. In het voorjaar vraten Smellekens wel vrij veel boszangvogels, zodat de grootschalige aanplant van naaldbos op heide (zoals veel gebeurd in Noord-Engeland en Schotland) niet per definitie nadelig hoeft te zijn (ervan uitgaande dat er voldoende lappen heide over blijven).

Potters H. 1995. Roofvogelonderzoek in de regio Bergen op Zoom/Roosendaal. Nieuwsbrief 2: 1-8.

In westelijk Noord-Brabant wordt stevig aan de roofvogelweg getimmerd. In deze nieuwsbrief staat gedetailleerde informatie over Wespandief, Bruine en Grauwe Kiekendief, Havik, Sperwer, Buizerd, Boom- en Torenvalk: nestplaatskeuze, legselgrootte, aantal uitgevlogen jongen (veelal bepaald met controles vanaf de grond), prooiresten. Verder veel wetenswaardigheden. Bij Boomvalken werden 224 prooien gevonden, waaronder 69 Gierzwaluwen (talrijkste prooi-soort).

Prins T.G. & Purvis R.M. 1996. Opmerkelijk gedrag van Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*. *Limosa* 69: 23.

November 1993, Texel: adulte man Blauwe Kiek vliegt laag over veld, pakt herhaaldelijk graspol, laat het vallen en gaat op grond zitten kijken naar plek waar polletje lag. Aldaar geen muizenholletjes of eventuele prooien.

Rehfishch M., Toomer D. & Browne S. 1996. Responses of Common Redshanks to attacks by

Peregrine. Brit. Birds 89: 315-320.

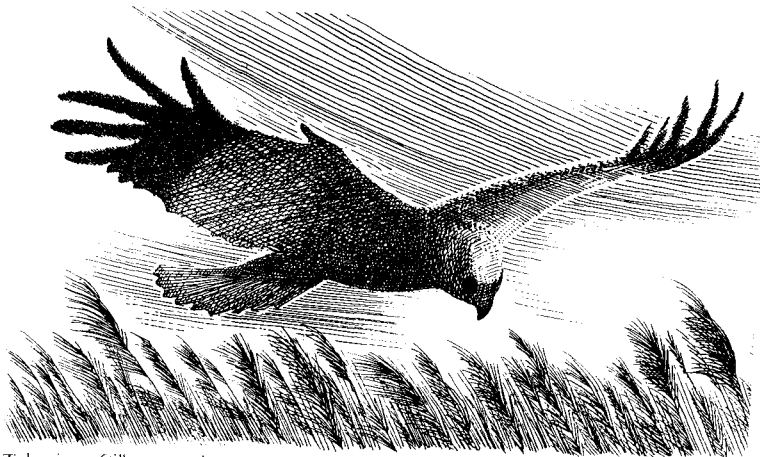
Solitaire Tureluur drukte zich plat in modder bij aanvallen door vrouwtje Slechtvalk. Later ging de Tureluur tussen 4 Bergeenden lopen. Na 14de aanval gaf Slechtvalk op.

Rohner C. 1996. The numerical response of great horned owls to the snowshoe hare cycle: consequences of non-territorial 'floaters' on demography. J. Anim. Ecol. 65: 359-370.

Sneeuwhazen bereikten piekaantallen in ZW-Yukon (Canada) in 1990. Bijna alle residente Oehoes gingen tot broeden over en hadden grote broedsels in jaren met stijgende en piekaantallen hazen. In 1991, toen de hazenstand daalde, liepen alle reproductieparameters van Oehoes terug, inclusief overleving van jongen na het uitvliegen. In 1992 en 1993 werd helemaal niet gebroed. De overleving van de jongen was goed in hazenpiekjaren. Bovendien waren er dan veel niet-territoriale floaters aanwezig. Deze vogels waren stil en meer mobiel dan de territoriumbezitters. Hun activiteitsgebieden overlaptten met die van territoriumbezitters. Floaters werden eerder nadelig beïnvloed door de terugloop in de hazenstand dan de territoriale vogels. Bij grote aantallen floaters kan een populatiedaling (in dit geval van Oehoes, en bij traditionele tellingen van territoria) enige tijd worden versluierd door hun aanwezigheid (belangrijke foutenbron bij bepalingen van de stand aan de hand van tellingen van territoria).

Rosenfield R.N., Schneider J.W., Papp J.H. & Seegar W.S. 1995. Prey of Peregrine Falcons breeding in West Greenland. Condor 97: 763-770.

In tegenstelling tot andere studies bleek de frequentie van voorkomen en de relatieve belangrijkheid van prooien niet van elkaar af te wijken indien werd uitgegaan van prooiresten verzameld bij nesten of van directe observaties van prooiaanvoer bij nesten. De prooirestverzameling demonstreerde echter niet dat pas uitgevlogen jongen het merendeel van het menu uitmaakten, noch dat plaatselijk het sneeuwhoen een belangrijke prooi was. De Groenlandse valken vreten overwegend ijsgors (hoofdprooi), sneeuwgors, tapuit en barmsijs. In biomassa uitgedrukt was het sneeuwhoen plaatselijk even belangrijk als ijsgors, terwijl grauwe franjepoot in belangrijkheid niet onderdeel voor sneeuwgors, tapuit en barmsijs. Pas uitgevlogen jongen werden het vaakst gepakt: 87% en 65% van de op leeftijd gedetermineerde prooien bij twee verschillende nesten.

Tekening: Gilbert van Avermaet

Rust R. & Kechele W. 1996. Altersbestimmung von Habichten *Accipiter gentilis*: Langfristige Vergleiche gemauserter Handschwinge. Orn. Beob. 35: 75-83.

In Zuid-Beieren werden 911 series geruide handpennen van 520 havikswijfjes onderzocht. Van 178 vrouwtjes liep de serie over 2-12 opeenvolgende jaren. Er waren twee types van veerpatronen: handpennen die duidelijke banden vertoonden en handpennen met lichte en donkere velden. In Beieren behoorde 97% van de vrouwtjes tot het banden-type. Op basis van het veerpatroon konden de volgende leeftijdsklassen worden onderscheiden in het banden-type: 1, 2, 3, 4, 5-6, 7-10 en 11-15 jaar oud. Uitgebreide beschrijving en zwart-wit foto's.

Sackl P. & Zechner L. 1995. Der Zug von Greifvögeln durch die österreichischen Zentralalpen (Niedere Tauern, Steiermark) anhand von Tagzugbeobachtungen 1993-1994. Egretta 38: 22-33.

Tellingen van voorjaars- en najaarstrek van roofvogels in Oostenrijkse Alpen: resp. gemiddeld 0.79 en 1.48 roofvogels/10 uur. De geringe trek werd gedomineerd door Bruine Kiek (54% van alle roofvogels). Trek in najaar al eind september tot begin oktober voorbij, dus veel eerder dan elders in Europa. Voor beide jaren wordt gegeven: soorten, doortrekperiodes, aantal, gemiddelde/10 uur.

Sarazzin F., Bagnolini C., Pinna J.L. & Danchin E. 1996. Breeding biology during establishment of a reintroduced Griffon Vulture *Gyps fulvus* population. Ibis 138: 315-325. In de Grand Causses regio in Zuid-Frankrijk werden in 1982-92 Vale Gieren geïntroduceerd. 65% Van de vogels die als onvolwassen werden losgelaten of in het wild waren geboren vestigde zich als broedvogel in de populatie in hun 4de levensjaar. Beide groepen vogels hadden een broedsucces dat even hoog was als dat van wildlevende populaties in de Spaanse en Franse Pyreneeën. Mislukte broedsels resulteerden niet in een veranderde paarsamenstelling, wel in een wijziging van nestplaats. Indien vogels langer dan twee jaar in gevangenschap hadden gezeten, vertoonden ze (althans binnen de studieperiode) een blijvende reductie in broedsucces.

Schekkerman H. 1996. Ongebruikelijke prooi van Havik. Winterkoning 31: 56.

Adult vrouwtje Havik op 11 februari 1996 bij Castricum opgejaagd van vers aangevreten Roodkeelduiker (1094 gram); laatste had wat olie aan de buik. Suggestie dat duiker tijdens rondvliegen was gepakt, wordt gebaseerd op vermeende zeldzaamheid van aasvreterij door Haviken. Echter, aasconsumptie door Haviken is juist in februari en maart normaal.

Schilling F. 1995. Verbreitung und Bestandsentwicklung des Wanderfalcken in Deutschland. Beih. Veröff. Naturschutz Landschaftsplege Bad.-Württ. 82: 163-178.

De historie van Slechtvalken in de Duitse deelstaten wordt uitgebreid behandeld. In 1994 werden 209 paren vastgesteld, waarvan 132 in Baden-Württemberg; deze brachten 487 jongen groot. In vergelijking met de vooroorlogse periode heeft de stand in de Beierse Alpen en in Baden-Württemberg zich momenteel redelijk hersteld. In de overige deelstaten is daarvan nog geen sprake. Vooral de toestand in de voormalige DDR is ronduit slecht. Alleen al in Mecklenburg-Vorpommern en in Brandenburg broedden in 1930-50 310 paren, tegen slechts 2 in 1994.

Schilling F. & Wegner P. 1995. Beringung der Wanderfalcken-Population in Baden-Württemberg. Beih. Veröff. Naturschutz Landschaftspflege Bad.-Württ. 82: 225-245.

Na langdurig geklooi met voor Slechtvalken ondeugdelijke ringen (met lipjes, te zachte legering) zijn sinds 1982 hardere ringen zonder omslaglipje in gebruik. De nieuwe ringen wegen slechts 1.5 gram. Vanaf 1970 werd tevens gewerkt met kleurringen, vanaf 1974 zelfs aan beide poten. De ringschema's staan alle vermeld. Helaas worden kleurringenschema's in Europa gebrekkig gecoördineerd, zodat niet van unieke combinaties kan worden gesproken. Daar komt bij dat de gebruikte ringen nog steeds niet zodanig sterk zijn dat ringverlies achterwege blijft. Bovendien verbleekten de rode en lila ringen al na enkele jaren door de inwerking van UV-straling. Van de in 1966-93 uitgevlogen jongen (n=2848) kon 90% worden geringd. In 1988-94 werden jaarlijks 101-184 valken met een telescoop afgelezen. Op grond van de terugmeldingen worden de overlevingskansen berekend naar sexe, dispersie en trek gekwantificeerd en doodsoorzaken beschreven.

Schneider R. 1995. Der Wanderfalcke *Falco peregrinus* als Brutvogel in der Grosstadt - Neue Chancen für eine vom Aussterben bedrohte Tierart? Orn. Beob. 92: 315-319.

In 1992 en 1993 werd de prooikeus van een slechtvalkpaar in Berlijn onderzocht. Het paar ving 31 soorten vogels; daarvan namen stadsduif, spreeuw, kokmeeuw en gierzwaluw elk meer dan 10% voor hun rekening. Er zou in de broedtijd een voorkeur voor grote prooi-soorten bestaan. In de nestjongerfase werden ook veel kleine prooien gevangen. Volgens de auteur zou dat kunnen betekenen dat Slechtvalken niet altijd voldoende prooi van het grote formaat kunnen vinden in grote steden. De gepresenteerde resultaten in het artikel laten die conclusie echter niet toe.

Schüpbach T. 1996. Kornweihen *Circus cyaneus* als Beute von Füchsen *Vulpes vulpes*? Orn. Beob. 93: 181-184.

In 1991-95 werden de overblijfselen van 19 Blauwe Kiekendieven gevonden voor de ingang van een vossenhol (bovendien 21 Buizerds, 3 Sperwers en 1 Smelleken, naast 24 andere vogels in 13 soorten). Onduidelijk of de vossen deze roofvogels zelf pakten (op de slaappleats), of dat ze onder hoogspanningsdraden werden gevonden.

Siders M.S. & Kennedy P.L. 1996. Forest structural characteristics of *Accipiter* nesting habitat: is there an allometric relationship? Condor 98: 123-132.

Hoe verschillende soorten Accipiters (havikachtigen) de beschikbare habitats gebruiken in New Mexico wordt onderzocht aan de hand van vooronderstellingen. De lichaamsgrootte zou daarbij (voor de onderzoekers althans) de doorslaggevende factor moeten zijn: hoe groter de Accipiter, hoe groter de nestboomsoort en hoe wijder de bomen uit elkaar staan. Bij een betrekkelijk klein aantal paren van Havik, Coopers Havik en Sharp-shinned Hawk werden rond het nest een aantal (in de ogen van de onderzoekers) relevante variabelen gemeten, waarna gegoochel met ANOVA's en andere statistische pakketten uitsluitel zou moeten geven of de vooronderstellingen uitkomen. Verbazingwekkend dat deze ambtenaren-bla bla door gerenommeerde bladen wordt gepubliceerd.

Squires J.R. & Ruggiero L.F. 1995. Nest-site preference of Northern Goshawks in southcentral Wyoming. J. Wildl. Manage. 60: 170-177.

Bij 39 haviksparen werd de nestomgeving beschreven op 3 niveaus: nestboom, 0.04 ha rond het nest en de ruime nestomgeving. De gemeten variabelen werden vergeleken met dito variabelen van random gekozen plekken. De gemiddelde diameter van de nestboom op borsthoogte was dikker dan bij bomen uit de omgeving van het nest; bovendien waren de nestbomen hoger en dikker dan in de random plots. De nesten zelf zaten op plekken die niet afweken van de rest van het bos. De dichtheid aan bomen rond het nest was kleiner dan in random plots, maar er waren wel meer hoge bomen. De nestplaatsen van Haviken zaten niet in de klassieke "old-growth" bossen (gelaagd bos, dikke bomen, dicht kronendek, veel dood hout), eerder in oud bos in één leeftijdsklasse, zonder kruid- en struiklaag en met een gesloten bladerdak.

Squirre J.R. 1995. Carrion use by Northern Goshawks. J. Raptor Res. 29: 283.

Vier observaties van Haviken die op aas zaten te vreten, 3x onbekende leeftijd (oktober) en 1x adult (januari). Wordt vermoed dat haviken opportunist zijn en aas vreten als dat voorhanden is. (In Nederland is aasconsumptie door Haviken normaal, vooral in winter en voorjaar.)

Steendam H. 1996. Braakbalonderzoek Blauwe kiekendief. In de Vogelkijker 12(1): 13-21.

Op 49 plekken op de slaappleats van het Zuidlaardermeer werden in 1995/96 97 braakballen gevonden. Hierin zaten 153 veldmuizen, 65 veld/aardmuizen, 3 spreeuwen en 2 ongedetermineerde vogels.

Steiner H. & Erlinger G. 1995. Die Rohrweihe (*Circus aeruginosus* L.) in Oberösterreich. Egretta 38: 1-12.

Toename Bruine Kiek van 0 paar in 1980 naar 8-11 paar in 1993-94 (6% van Oostenrijkse populatie). Mediane data van doortrek 17 april en 6-7 september. Begin eileg tussen eind april en eind mei. Gemiddelde legselgrootte 4.76 eieren (n=25). Aantal uitvliegende jongen 2.76/paar (n=50) en 3.37/succesvol paar (n=40). Eén geval van bigynie (beide vrouwtjes jaagden, terwijl mannetje de jongen bewaakte). In populatie tot 9 paar nam broedsucces af met toenemende populatiedichtheid (van 3.7 naar 2.2 jongen). Alle nestplaatsen in riet, op één na (struikgewas). 32 prooien gevonden: 10 kokmeeuwen, 5 mollen, 4 jonge fazanten, 2 nestjonge houtduiven, 2 duiven spec., 1 postduif, 1 veldmuis, 1 jonge haas, 1 jonge bisamrat, 1 jonge kat, 1 halfwas wilde eend, 1 jong waterhoen, 1

jonge meerkoet, 1 jonge veldleeuwerik.

Tagaki M., Ueta M. & Ikeda S. 1995. Accipiters prey on nestling birds in Japan. J. Raptor Res. 29: 267-269.

Twee Haviken werden betrapt bij het nest tijdens de aanvoer van een nestjonge prooi. Ook een Japanse Kleine Sperwer (*Accipiter gularis*) plunderde een buulbuulnest met jongen die groot genoeg waren om uit te vliegen. Helaas wordt niets verteld over de weersomstandigheden tijdens welke deze acties werden ondernomen (komt nestplunderen meer voor tijdens slecht-weer periodes, of bij een lage prooiestand?).

Tella J.L., Donazar J.A., Negro J.J. & Hiraldo F. 1996. Seasonal and interannual variations in the sex-ratio of Lesser Kestrel *Falco naumanni* broods. Ibis 138: 342-345.

De secundaire sexratio onder nestjongen van Kleine Torenvalken werd in twee gebieden in Spanje onderzocht in 1988-93 (Sevilla) en in 1993 (Monegros). Alleen in Sevilla werden significant meer vrouwtjes grootgebracht, maar dit verschil verdween indien de gegevens uit 1993 (het enige afzonderlijke jaar met een duidelijk vrouwenoverschot) niet werden meegerekend. In Monegros week de man-vrouw verhouding niet af van 1:1. De gecombineerde gegevens over 1988-93 lieten in Sevilla een daling van het percentage mannetjes in de loop van het broedseizoen zien (per 10-daagse periodes), maar in de afzonderlijke jaren verdween dat verschil (de broedperiode is echter kort, zodat er maar 2-3 decades zijn om het patroon te bekijken). De conclusie dat er variaties in sexratio per seizoen, tussen jaren en tussen populaties bestaan, en dat het daarom riskant is om een reeks van jaren op een hoop te gooien om aldus de adaptieve waarde ervan te meten, kan natuurlijk met hetzelfde recht worden omgedraaid. De uiteindelijke (evolutionaire) betekenis van de geslachtsverhouding krijgt zijn beslag immers op de lange termijn, niet op de korte.

Thake M.A. 1992-94. Improved decision making by migrating raptors during peak period of migration. Il-Merill 28: 11-15.

Najaarstrek van roofvogels over Malta hangt sterk samen met windkracht. Weinig trek staat er op dagen met stevige wind in de vroege ochtend. Het aantal roofvogels op doortrek tijdens slecht weer (te harde wind) was relatief kleiner in de doortrekpiek. Als verklaring wordt "socialisatie" genoemd, ofwel gezamenlijke trek waardoor een optimalere synchronisatie van trek kan worden bereikt. Helaas, niets is bekend van wat gebeurt op momenten met sterke noordwestelijke wind (rugwind, dus misschien op grote hoogte sterke trek?).

Valkama J., Korpimäki E. & Tolonen P. 1995. Habitat utilization, diet and reproductive success in the Kestrel in a temporally and spatially heterogeneous environment. Ornis Fennica 72: 49-61.

Habitatselectie van foeragerende Torenvalken werd in 1989-91 in West-Finland bekeken in relatie tot beschikbaarheid van prooi en het broedsucces. Woelmuizen waren de hoofdprooi; deze hebben een 3-jaarscyclus, waarbij de stand in 1989 in elkaar klapte, 1990 een daljaar was en 1991 een toename te zien gaf. Habitatkeus wisselde sterk per jaar. Reproductiesucces was beter in kleinschalig dan in grootschalig cultuurland. Eerstgenoemde habitat verschaft meer alternatieve prooien (rosse woelmuis, spitsmuizen, kleine vogels, insecten) op momenten dat de stand van woelmuizen (*Microtus epiroticus*, *M. agrestis*) laag is. Met andere woorden: kleinschalig cultuurland is een stabielere omgeving voor Torenvalken.

Vereijken J. & Verbeeten M. 1996. Roofvogelonderzoek Nationaal Park De Grootte Peel 1996. Rapport in eigen beheer, 15 pp.

Gebied van 1360 ha, overwegend heide met bosjes. Territoria roofvogels: 1 Wespendif (2 eieren, 2 jongen, legbegin 26 mei), 1 Bruine Kiek (+ jongen), 7 Haviken (4 succesvol), 1 Sperwer (5 eieren, 4 jongen), 9 Buiszeters (5 succesvol), 3 Torenvalken (alle succesvol) en 1 Boomvalk (succesvol). Diverse gevallen van roofvogelvervolgving.

Vifiuela J. 1996. Establishment of mass hierarchies in broods of the Black Kite. Condor 98: 93-99.

Groei van het eerstgeboren jong bij Zwarte Wouwen is niet afhankelijk van weersomstandigheden, ervaring van de ouders, broedselgrootte of jaar. Er was een licht positieve correlatie met de

hoeveelheid voedsel in het nest, en een licht negatief verband met legdatum.

Vogeleij W. 1996. Zum Bruterfolg einer Steinadlerpopulation *Aquila chrysaetos* im Zentralalpennin. Orn. Beob. 93: 35-45.

Steenarenden werden in 1993-94 onderzocht in studiegebied van 4000 km² in Italië. Dichtheid erg laag (1 paar/400 km²), zo ook het broedsucces (0.35 jongen/paar). Lage broedsucces veroorzaakt door hoge aandeel niet-broedende paren (35-65%). Begonnen broedsels echter zeer succesvol (slechts 1 op 7 broedsels mislukt), wat komt door vrijwel permanente aanwezigheid van ouder op nest (solitaire arenden kunnen niet verstoren). Lage dichtheid en dito jongenproductie worden veroorzaakt door lage prooidichtheid, wat op zijn beurt direct en indirect door mensen teweeg is gebracht.

Wegner P. 1995. Der Wanderfalke in Nordrhein-Westfalen. Beih. Veröff. Naturschutz Landschaftsplege Bad.-Württ. 82: 179-184.

In de periode 1950 tot 1970 stierf de populatie Slechtvalken uit. Vanaf 1990 nam de soort weer snel toe als broedvogel, nadat in 1970-86 17 valken door de Duitse valkeniersbond waren losgelaten en 17 valken door asiëls werden teruggezet. In 1994 waren al 20 territoria bezet. Veel paren zijn tegenwoordig geringd en deels afkomstig van uitzetprogramma's. Slechts een kwart van de vogels is ongeringd.

Williams L.P. 1996. Two juvenile Peregrine Falcons carrying same prey. Brit. Birds 89: 94.

Twee jonge Slechtvalken hadden in de vlucht gezamenlijk een nog spartelende Rotsduif vast aan de rug (21 juli 1995). Ze landden ermee in een kreek, waarna ze samen begonnen te vreten. Door het opkomende water moesten ze enkele malen het karkas uit het water optillen. Een derde juveniel (vermoedelijk vrouwtje) voegde zich later bij dit tweetal.

Wilson K.M. 1996. Wintering Merlins hunting over sea and hunting as pair. Brit. Birds 89: 140.

Jedere zeetrekker kent het Smelleken dat recht uit zee komt aangevlogen. Lang niet al deze vogels hoeven trekkers te zijn, maar jagen veeleer boven zee op arriverende zangvogels. Hier wordt een Smelleken beschreven dat 800 m uit de kust een Veldleeuwerik probeerde te vangen. Verder beschrijving van twee gezamenlijk jagende Smellekens, die een hoog vangstsucces zouden hebben (wordt niet gekwantificeerd).

Zucca P. 1995. (Assessment of a raptor population status through the evaluation of the blood chemistry profiles.) Suppl. Ric. Biol. Selvaggina XXII: 339-343.

Het bloed van een wildlevende Slechtvalk en een Oehoe werd onderzocht om een indruk te krijgen van de gezondheid van de betreffende dieren en hun leefgebied (o.a. kalium, cholesterol, chloor, natrium).

Foto: Zonnebadende Zwarte Wouw (Arnold Dekker)

Overzicht van WRN-steunpunten en contactpersonen

Friesland

Johan Krol, Fostaland 11, 9163 JX Nes (Ameland) 0519-542887
Jaring Roosma, Bakkerskamp 2, 8423 SB Makkinga 0516-441879
Herman Dijkman, Schuur 35, 9205 BE Drachten 0512-523369/525255

Groningen

Johan Vochteloo, Albertstraat 24A, 9724 JZ Groningen 050-3127332
Voor (Grauwe) Kiekendieven Ben Koks, Bekemaheerd 129, 9737 PN Groningen 050-5412646

Drenthe

Hans Dekker, Morionhof 42, 7908 AP Hoogeveen 0592-327285

Overijssel

Nico Driessen, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle 058-4217166

Gelderland

Rob Vogel, Noorderstraat 63, 6953 CD Dieren 0313-427524/024-6848111
Kees Hasenaar, Kieftveen 32-9, 3781 PP Voorthuizen 0342-474600
Harrie Hoos, Hoge Boeschoterweg 63, 3886 PP Garderen 0577-461686/462066
Harrie van Diepen, Troelstrastraat 2, 8161 DS Epe 0578-615114/055-549510
Marinus Arentsen, Ds. W v Eertenstraat 22, 7051 BR Voesseveld 0315-243001

Flevopolders

Frank de Roder, Zwartemeerweg 20A, 8307 RP Ens 0527-253040

NO-Noord-Brabant

Hans van Lieshout, Lange Bleek 1, 6029 RW Sterksel 040-2264847
Toon de Smit, tel. 0493-493564
Vogelasiel Zundert, tel. 076-5974165

Zeeland

Inventarisaties Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippine 0115-491846
Vervolgling Jan Wilam Vergeer, Postbus 334, 4460 AS Goes 0113-230075 / 0164-250765

Limburg

Jaak van der Vlis, Europalaan 45, 6226 CN Maastricht 043-9633082
Piet Beckers, Overkwartier 14, 6065 CM Montfort 0475-541629
Werkgroep Roofvogelbescherming Limburg, p/a Jo Erkens, Aaldenhofstraat 79, 6191 GS Neerbeek 046-4372839

Zuid-Holland

Rob Haan, Weerdestein 41, 3328 MK Dordrecht 078-6174983/6213921
Regio Rotterdam Ronald Nuiver, Van Noortwijkstraat 225D, 3042 LH Rotterdam 010-4155644

Utrecht

R. Haverdings, Staringlaan 65, 3906 WH Veenendaal 0318-524167

Noord-Holland

Dook Vlugt, Nassaulaan 8, 1862 EJ Bergen 072-5897778
Wieringermeer Leon Keider, Vlasstraat 35, 1773 AL Kreijleroord
Regio Het Gooi R. Kloosterman, Korte Singel 16, 1402 SJ Bussum

